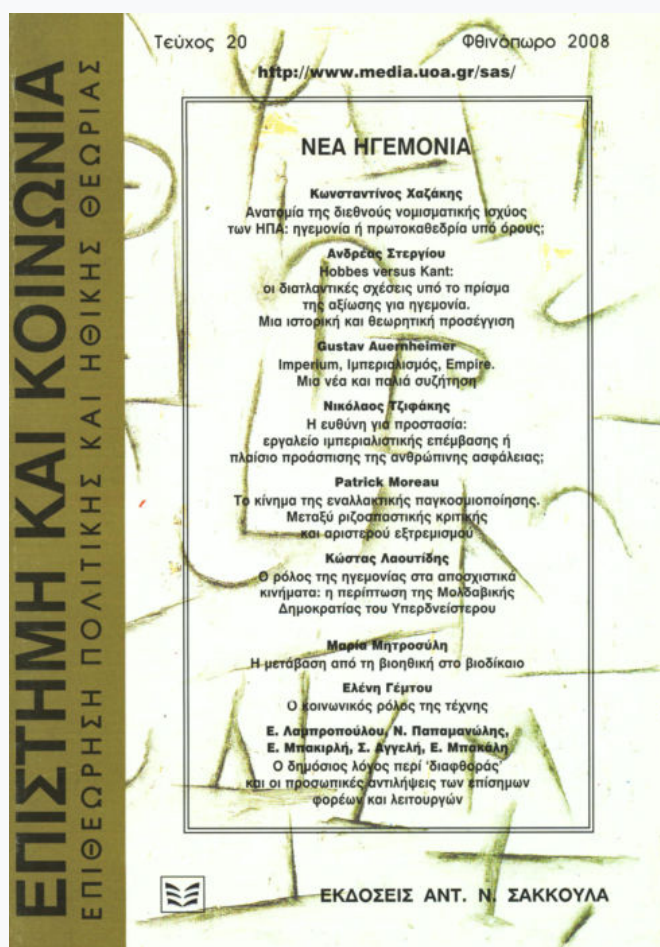

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 20 (2008)

Νέα ηγεμονία

Hobbes versus Kant: οι διατλαντικές σχέσεις υπό το πρίσμα της αξίωσης για ηγεμονία: μια ιστορική και θεωρητική προσέγγιση

Ανδρέας Στεργίου

doi: [10.12681/sas.519](https://doi.org/10.12681/sas.519)

Copyright © 2015

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Στεργίου Α. (2015). Hobbes versus Kant: οι διατλαντικές σχέσεις υπό το πρίσμα της αξίωσης για ηγεμονία: μια ιστορική και θεωρητική προσέγγιση. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 20, 17–50. <https://doi.org/10.12681/sas.519>

Hobbes versus Kant: οι διατλαντικές σχέσεις υπό το πρίσμα της αξίωσης για ηγεμονία. Μια ιστορική και θεωρητική προσέγγιση

Ανδρέας Στεργίου*

Στο πλαίσιο της αντιπαράθεσης μεταξύ των μεγαλύτερων ηπειρωτικών ευρωπαϊκών δυνάμεων και των ΗΠΑ για τον πόλεμο στο Ιράκ το 2003 κατέστη πρόδηλο και στον πλέον αδαή σε θέματα διεθνούς πολιτικής ότι σοβούσε μια διαμάχη ανάμεσα στους βασικούς συντελεστές του ευρωπαϊκού συστήματος ασφαλείας. Γρήγορα διαφάνηκε ότι δεν επρόκειτο για απλή διαφωνία αλλά για μια βαθύτερη σύγκρουση σχετικά με τη διαμόρφωση της μεταψυχροπολεμικής αρχιτεκτονικής ισχύος που μόνο περιπτώσιολογικά μπορούσε να αποδοθεί στον πόλεμο του Ιράκ. Παρά την αδιαμφισβήτητη μονοπολική του διάσταση, το διεθνές σύστημα βρέθηκε -καθυστερημένα σύμφωνα με κάποιους μελετητές- αντιμέτωπο με ένα νέο προϊόν του νέου παγκόσμιου συσχετισμού δυνάμεων, την ύπαρξη δηλαδή ενός εν δυνάμει ανταγωνιστικού προς τις ΗΠΑ διεθνή δρώντα. Στην εξαιρετικά ενδιαφέρουσα επιστημονική συζήτηση που ακολούθησε στην ελληνική και διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα αναπτύχθηκε ένας έντονος διάλογος γύρω από το ζήτημα αυτό, το οποίο διασυνδέθηκε με το ζήτημα του 'ηγεμονισμού στις διεθνείς σχέσεις' και τις διαφορετικές προσλαμβάνουσες Ευρωπαίων και Αμερικανών γύρω από τη συγκρότηση του μεταψυχροπολεμικού διεθνούς συστήματος. Το παρόν κείμενο προσεγγίζει την αντιπαράθεση αυτή σε θεωρητικό επίπεδο μέσα από την κλασική αντιπαράθεση Hobbes και Kant γύρω από την οργάνωση της διεθνούς κοινωνίας, επιχειρώντας να αποδείξει ότι κατά τη διάρκεια της ιστορικής διαδρομής των διατλαντικών σχέσεων υπήρξε εναλλαγή ρόλων και συμπεριφορών που μπορούν να ταυτιστούν με τις πρωτόλειες θεωρητικές παραδοχές των δύο μεγάλων διανοητών.

* Λέκτορας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης. Ο συγγραφέας νιώθει την ανάγκη να ευχαριστήσει τους Νίκο Τζιφάκη και Στάθη Φακιολά για τις πολύτιμες παρατηρήσεις τους.

Εισαγωγή στη θεωρητική προβληματική του άρθρου

Η παρούσα θεωρητική και ιστορική συγκριτική ανάλυση εδράζεται σε ένα θεωρητικό επιχείρημα που απορρέει από την πρωτόλεια κλασική αντιπαράθεση στη πολιτική θεωρία των νεότερων χρόνων μεταξύ Hobbes και Kant. Πρόκειται για τη γνωστή διάσταση προσεγγίσεων πάνω στο ζήτημα της κυριαρχίας, τόσο της κρατικής όσο και της διεθνικής.

Σε αντιστοιχία με τη θεωρία του Machiavelli γύρω από το κύρος της εξουσίας, ο Hobbes θεμελίωσε την αντίληψή του για την κρατική κυριαρχία στο φυσικό δίκαιο στην αυστηρά ορολογική ατομικιστική του μορφή. Περιέγραψε ως αυτονόητο φυσικό δικαίωμα το δικαίωμα της αυτοσυντήρησης από το οποίο προκύπτει η τάση των ανθρώπων να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες τους, μια τάση που τους φέρνει αντιμέτωπους με τα υπόλοιπα μέλη μιας κοινωνίας προκαλώντας γενικευμένη δυσπιστία, πολέμους και αναρχία. Αναίρετικά προς αυτό μπορεί να λειτουργήσει μόνο μία εκ των άνω επιβεβλημένη, απεριόριστη απολυταρχική εξουσία (Hobbes 2005: 82-117).

Η χομπσιανή αντίληψη εδράζεται στην πεποίθηση ότι δεν υπάρχει άλλη επιλογή παρά ανάμεσα στην απόλυτη εξουσία και την πλήρη αναρχία, ανάμεσα σε μια παντοδύναμη κυβέρνηση (έναν μονάρχη, πιο συγκεκριμένα) και μια κοινωνία χωρίς συνοχή. Τα δικαιώματα ενός κοινωνικού συνόλου, όπως και ο νόμος και η ηθική εξαρτώνται απόλυτα από τη βούληση των κυβερνώντων που οφείλουν γι' αυτόν τον λόγο να συγκεντρώνουν πάνω τους όλες τις εξουσίες.¹

Ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ των ανθρώπων μπορεί να επιτευχθεί μόνον εάν εκείνοι, βάσει κάποιου είδους σύμβασης, ενός κοινωνικού συμβολαίου, παραχωρήσουν όλα τα δικαιώματά τους σε μια αυθεντία, η οποία οφείλει να καταστεί ο απόλυτος ρυθμιστής της κοινωνικής ζωής των πολιτών. Η κοινωνική ειρήνη εμφανίζεται έτσι ως το προϊόν της τιθάσευσης της εσωτερικής δυναμικής των ανθρώπινων όντων η οποία, στην ανεξέλεγκτη μορφή της, προκαλεί με μαθηματικό τρόπο την καταστροφή. Τον ρόλο του εγγυητή αυτής της ειρήνης οφείλει να αναλαμβάνει το κράτος, ο *Λεβιάθαν*, η μορφή του οποίου όμως δεν είναι δεδομένη: μπορεί να ποικίλλει από την απόλυτη μοναρχία έως την κοινοβουλευτική δημοκρατία. Το σημαντικό στοιχείο είναι ότι αυτό το κράτος έχει το μονοπώλιο της βίας και της απόλυτης εξουσίας. Σύμφωνα με την κλασική θέση του Hobbes, χωρίς τον φόβο

του Λεβιάθαν, οι άνθρωποι βρίσκονται στην κατάσταση που ονομάζουμε πόλεμο. Αν δύο άνθρωποι επιθυμούν το ίδιο πράγμα το οποίο δεν μπορούν να το έχουν και οι δύο, γίνονται εχθροί και ο αποτελεσματικότερος τρόπος να εξοντώσω τον εχθρό μου είναι να τον προλάβω προτού προλάβει εκείνος. Από αυτό μπορεί να προκύψει μόνο ο γενικευμένος πόλεμος όλων εναντίον όλων στον οποίο ακριβώς θέτει τέρμα ο Λεβιάθαν.²

Στον αντίποδα αυτής της θεώρησης, η καντιανή ηθική ορίζει την ανθρώπινη βούληση ως συνεξάρτηση ενός υπέρτατου ηθικού νόμου ο οποίος προέρχεται είτε από ένα ηθικόν καθήκον (φιλοσοφικά θεμελιωμένο), είτε από μια κατηγορική προστακτική (Kategorische Imperative). Κατ' επέκταση, η διακυβέρνηση μιας πολιτείας οφείλει να έχει ηθικά θεμέλια που επιτρέπουν την εκπλήρωση της ελευθερίας της ανθρωπίνης βούλησης (Kant 1970 και Moravcsik 1997: 525-528).

Στη θεωρητική αυτή βάση εδράζεται και η πεποίθηση του Kant στα ηθικά θεμέλια της διεθνούς πολιτικής,³ της διεθνούς δικαιοσύνης και της πολυμερούς παγκόσμιας διακυβέρνησης. Από αυτές τις θεωρητικές παραδοχές προέκυψε η πίστη του στην ανάγκη ύπαρξης νόμων που θα εγγυόνταν την ηθική συμπεριφορά των διεθνών δρώντων. Η απόλυτη εξουσία του μονάρχη, την οποία νομιμοποιούσε η θεωρία του Hobbes, είχε οδηγήσει, σύμφωνα με τον Kant, σε αδιάκοπους πολέμους και στην αποικιακή εξάπλωση. Ο τερματισμός αυτής της κατάστασης μπορούσε να επιτευχθεί μόνο μέσα από ένα ρυθμιστικό πλαίσιο καθολικών κανόνων που θα είχε τη μορφή διεθνούς δικαίου.

Ενώ οι καντιανές θεωρητικές παραδοχές εμπλούτισαν, ως γνωστόν, την ιδεαλιστική-φιλελεύθερη προσέγγιση των διεθνών σχέσεων, η χομπσιανή θεώρηση του διεθνούς συστήματος έχει τύχει της αρτιότερης μέχρι σήμερα επεξεργασίας στην αγγλική σχολή σκέψης της ιστορίας και των διεθνών σχέσεων. Σύμφωνα με τις θεωρητικές αντιλήψεις των υποστηρικτών της σχολής αυτής, το διεθνές σύστημα ρέπει στη φυσική του κατάσταση περισσότερο προς την αναρχία, με την έννοια ότι οι μονάδες του, που βρίσκονται σε μια συνεχή διαδικασία ανταγωνισμού, δεν υπόκεινται σε ιεραρχική εξουσία ανάλογη με αυτή που ενυπάρχει σε εδραιωμένα πολιτικά συστήματα στο εσωτερικό ενός κράτους. Αυτός ο ανταγωνισμός, ο οποίος διέπει ολόκληρη τη ιστορία των διεθνών σχέσεων και είναι πολύ συχνότερος από τη συνεργασία που εντοπίζεται επίσης ως μορφή του διεθνούς συστήματος

σε διάφορες ιστορικές φάσεις, χαρακτηρίζεται από τον εγγενή κίνδυνο να κλιμακωθεί σε σύγκρουση ικανή να αποσταθεροποιήσει το διεθνές σύστημα και να το οδηγήσει στην αναρχία (Watson 2006: 39-54).

Εφόσον υιοθετηθεί η άποψη του Martin Wight για τη διαπλοκή μεταξύ της ενδοκρατικής και διακρατικής τάξης πραγμάτων (Wight 1998: 173-180), μπορεί κανείς να εξαγάγει από τις παραπάνω πρωτόλειες θεωρητικές παραδοχές ορισμένα συμπεράσματα για τη φύση της διεθνούς ζωής.

Ένας διεθνής δρων, σύμφωνα με τις ηθικο-φιλοσοφικές επιταγές του Hobbes, αναζητά καταρχάς τρόπους που διασφαλίζουν πρώτιστα την αυτοσυντήρησή του και δεύτερον την επιβίωσή του σε έναν κόσμο που κυριαρχείται από ειρήνη μόνο εφόσον υπάρχουν νικητές και ηττημένοι, η σχέση δηλαδή που, ως γνωστόν, αποτελεί σύμφωνα με τον Machiavelli τον βασικότερο θεσμό της διεθνούς ζωής. Ένας τέτοιος δρων δύσκολα μπορεί να αναπτύξει συνεργατική διάθεση, ενώ ρέπει προς τη μονομέρεια που, ανάλογα με την ποσότητα ισχύος που διαθέτει, μπορεί να τον οδηγήσει ενίοτε και σε ηγεμονικές συμπεριφορές. Η συμπεριφορά ενός δρώντα του διεθνούς συστήματος, σύμφωνα με τις φιλελεύθερες επιταγές της καντιανής ηθικής, ενδείκνυται για συνεργασία και τον οδηγεί στην αναζήτηση πολυμέρειας στη διαχείριση των διεθνικών ζητημάτων, μειώνει, ωστόσο, την ικανότητά του να αντεπεξέλθει στον ανταγωνισμό που αναπτύσσεται στις διακρατικές σχέσεις και μπορεί εύκολα να περιθωριοποιηθεί.

Στο πλαίσιο του κειμένου αυτού επιλέγεται ως συγκριτικό θεωρητικό σχήμα η αντιπαράθεση των δύο φιλοσοφικών παραδόσεων ως εκάστοτε έκφραση διεθνοπολιτικής συμπεριφοράς των δύο πόλων των διατλαντικών σχέσεων, όπως αυτές εξελίχθηκαν σε μια ιστορική διαδρομή τεσσάρων και πλέον αιώνων. Επιχειρείται, δηλαδή, να αναλυθεί μέσα από το θεωρητικό αυτό αντιθετικό σχήμα η στάση των ΗΠΑ και των ευρωπαϊκών κρατών σε μια σειρά από θεμελιώδη ζητήματα του διεθνούς συστήματος, όπως ο σεβασμός και η τήρηση του διεθνούς δικαίου, το δικαίωμα επέμβασης στο εσωτερικό των κρατών και κατάλυσης της κρατικής κυριαρχίας, οι διεθνείς οργανισμοί κ.ά.

Επιστημολογικά προβλήματα της έννοιας της ηγεμονίας και των δι-ατλαντικών σχέσεων

Το πρώτο επιστημολογικό πρόβλημα με το οποίο το παρόν κείμενο οφείλει εξ αντικειμένου να ασχοληθεί, έστω και επιδερμικά, είναι η έννοια του ηγεμονισμού, όπως αυτή συγκροτείται εννοιολογικά τα τελευταία χρόνια στην ελληνική και την ξένη βιβλιογραφία, αν και μια στοιχειωδώς επαρκής παρουσίαση αυτής της πολύ ενδιαφέρουσας ακαδημαϊκής παραγωγής υπερβαίνει κατά πολύ τον στόχο του παρόντος κειμένου.

Η διαπραγμάτευση της έννοιας του ηγεμονισμού στις διεθνείς σχέσεις διατρέχει ολόκληρη την πολιτική φιλοσοφία των νεότερων χρόνων, απασχολεί δε την επιστημονική κοινότητα εδώ και αιώνες. Από τη στιγμή που στην ευρωπαϊκή ιστορία αναδύθηκαν, στο πλαίσιο του βεστφαλιανού συστήματος ισχύος, συγκροτημένα εθνικά κράτη ως κυρίαρχες και ανεξάρτητες πολιτικές οντότητες, ο συγκεκριμένος όρος απέκτησε ένα αρνητικό πρόσημο σε σχέση με την κυριαρχία των εθνών-κρατών. Ο λόγος είναι ότι η ύπαρξη ηγεμονίας θέτει εκ των πραγμάτων περιορισμούς στη λειτουργία ενός άναρχου διεθνούς συστήματος που οφείλει την υπόστασή του στην εγγενή διάθεση των κρατών να μην υπόκεινται σε καμία υπέρτατη ή υπερκείμενη –κατά άλλους– μορφή εξουσίας.

Η ύπαρξη εξουσιαστικής δομής ανάλογης με την ιεραρχημένη δομή εξουσίας που εντοπίζεται στο εσωτερικό των κρατών, είναι δομικό χαρακτηριστικό μιας ηγεμονικής τάξης πραγμάτων η οποία, τις περισσότερες φορές, εκδηλώνεται υπό τον μανδύα της εγκαθίδρυσης μιας διεθνούς τάξης, αποτελεί δε υπό την έννοια αυτή εκτροπή από τη φυσική ροπή του διεθνούς συστήματος σε κατάσταση αναρχίας. Η ηγεμονία θέτει νόμους, σύμφωνα με έναν από τους σημαντικότερους ιστορικούς των διεθνών σχέσεων, τον Watson, στη λειτουργία του διεθνούς συστήματος και προσδιορίζει εκ των άνω τις εξωτερικές σχέσεις των κρατών-μελών (Watson 2006: 39-54 και Bull 2001: 39-61).

Τα τελευταία χρόνια, μετά από πολλές θεωρητικές μεταλλάξεις, η έννοια του ηγεμονισμού συνδέθηκε με τον όρο 'αυτοκρατορία', όπως αυτός χρησιμοποιείται στο ομώνυμο πασίγνωστο βιβλίο των Michael Hardt και Antonio Negri (2002) αλλά και με την ανάλυση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής ως κλασικό παράδειγμα επίδειξης ηγεμονισμού και απόπειρας δόμησης μιας αυτοκρατορίας.

Στο βιβλίο αυτό οι γνωστοί διανοητές επανεξετάζουν, επεκτείνουν και εμπλουτίζουν τη θέση περί 'παγκοσμίου συστήματος' που είχαν αναπτύξει παλιότερα άλλοι μελετητές της ιστορίας και των διεθνών σχέσεων. Βασική υπόθεση του βιβλίου είναι ότι η σύγχρονη αυτοκρατορία συνεπάγεται μια νέα μορφή κυριαρχίας που συντίθεται από μια σειρά εθνικών και υπερεθνικών οργανισμών τους οποίους διέπει μια εξουσιαστική λογική. Πρόκειται για 'έναν νέο αποκεντρωμένο, απεδαφικοποιητικό μηχανισμό που σταδιακά ενσωματώνει ολόκληρο τον πλανήτη, στα ανοιχτά, επεκτεινόμενα σύνορά του...' (Hardt & Negri 2002: 14-15).

Σε αντίθεση με άλλους διανοούμενους της Αριστεράς, οι Hardt & Negri δεν εντοπίζουν την ύπατη εξουσία που ελέγχει τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης και τη παγκόσμια τάξη πραγμάτων στις Ηνωμένες Πολιτείες – αν και θεωρούν ότι αυτές κατέχουν προνομιακή θέση στην αυτοκρατορία–, επειδή, κατά τη γνώμη τους, η έννοια της αυτοκρατορίας προϋποθέτει ένα καθεστώς το οποίο ουσιαστικά περιλαμβάνει τη χωρική ολότητα, όλον τον 'πολιτισμένο' κόσμο χωρίς εδαφικά σύνορα. Κατά την απόπειρα τεκμηρίωσης της ηγεμονίας, η οπτική των συγγραφέων επικεντρώνεται στα δίκτυα, στη διάχυση της εξουσίας μέσα από το κράτος, στην απορρόφηση της κοινωνίας πολιτών από τους κρατικούς θεσμούς και τη διαμόρφωση ενός συστήματος εξουσίας που καταργεί στοιχεία της εθνικής κυριαρχίας προς όφελος μιας παγκόσμιας κυριαρχίας.⁴

Διάφοροι άλλοι διανοητές τους οποίους κανείς κάπως σχηματικά θα μπορούσε να κατατάξει στην Αριστερά (Holloway 2006, Chomsky 2000, Zinkin 1993), πιστεύουν ότι σήμερα ηγεμονική συμπεριφορά μετουσιώνεται κυρίως από τους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, Παγκόσμια Τράπεζα), οι οποίοι ενεργούν συνδυαστικά επιβάλλοντας μια συγκεκριμένη διάρθρωση στην παγκόσμια οικονομία που υπονομεύει την ικανότητα των πολιτών όλου του κόσμου να ενεργούν αυτόνομα στην οικονομική τους ζωή. Και σε αυτές τις αναλύσεις ενδημεί μια ανοιχτή κριτική στον ρόλο που έχουν παίξει και παίζουν οι Ηνωμένες Πολιτείες στη διαμόρφωση της συγκεκριμένης οικονομικής αρχιτεκτονικής. Οι ΗΠΑ, ως ένας από τους βασικούς αρχιτέκτονες του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, διαθέτοντας μια δυναμική και εξωστρεφή οικονομία ευνοήθηκαν ιδιαίτερα, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη επιχειρηματολογία, από την

ανάπτυξη του όγκου των οικονομικών και εμπορικών ανταλλαγών στο πλαίσιο της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας. Προστιθέμενη σε αυτή την πραγματικότητα, η κολοσσιαία συγκέντρωση ισχύος που προκύπτει από την αλματώδη τεχνολογική ανάπτυξη στον στρατιωτικό τομέα δημιούργησε, βάσει της ίδιας λογικής, τις προϋποθέσεις συγκρότησης της αμερικανικής αυτοκρατορίας που ανατροφοδοτεί την αμερικανική ηγεμονική συμπεριφορά.

Ενάντια σε αυτή την άποψη έχουν διατυπωθεί ενστάσεις που είναι λιγότερο δημοφιλείς στην ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα. Όλοι ανεξαιρέτως αποδέχονται μεν ότι, πράγματι, το συγκριτικό πλεονέκτημα μιας ηγεμονικής δύναμης σε πολιτικό, στρατιωτικό και πολιτιστικό ακόμη πεδίο απορρέει από την παραγωγική της βάση, από την ικανότητά της δηλαδή να επιτυγχάνει υψηλά ποσοστά απόδοσης κεφαλαίου σε κύριους βιομηχανικούς κλάδους και από την πρωτοπορία της στην εφαρμογή τεχνολογιών αιχμής σε κρίσιμους στρατηγικά τομείς (τηλεπικοινωνίες, οπτικά συστήματα). Αυτό από μόνο του, όμως, δεν θεωρείται ικανή προϋπόθεση για την ύπαρξη ηγεμονίας. Αν η αμερικανική ηγεμονία εδράζεται στην απόλυτη στρατιωτική κυριαρχία των Ηνωμένων Πολιτειών, υποστηρίζεται, τότε πώς δικαιολογείται το γεγονός ότι οι στρατιωτικές τους δυνάμεις δεν είναι σε θέση να ελέγξουν μόνες τους τη μόνιμα έκρυθμη κατάσταση στο Ιράκ και το Αφγανιστάν και επιζητούν στρατιωτική συνεργασία με άλλα δυτικά κράτη; Αν πάλι η αμερικανική ηγεμονία στοιχειοθετείται οικονομικά, πώς δικαιολογείται το γεγονός ότι η αμερικανική οικονομία τροφοδοτείται χρόνια τώρα με ομόλογα που αγοράζονται από ξένους δανειοδότες, κυρίως Κινέζους (βλ., ενδεικτικά, Saull 2004: 250-253);

Άλλοι μελετητές της ιστορίας των διεθνών σχέσεων, όπως ο Niall Ferguson, πιστεύουν ότι, σε αντίθεση με τη Μεγάλη Βρετανία ή τη Ρώμη παλαιότερα, η άνοδος των Ηνωμένων Πολιτειών δεν επιτεύχθηκε με στρατιωτικά μέσα. Σήμερα, η Αμερική δεν είναι παγκόσμια δύναμη μόνον επειδή μπορεί να φθάσει στρατιωτικά σε κάθε γωνιά της γης αλλά και διότι έχει ήδη φθάσει παντού με τα προϊόντα της μαζικής της κουλτούρας. Η ήπια δύναμη [soft power] αποτελεί συχνά πολύ πιο ισχυρή δύναμη από τη σκληρή [hard power], χωρίς ωστόσο να μπορεί να αντικαταστήσει την πολιτική εξουσία.

Ο Ferguson ασκεί κριτική στη νεομαρξιστική τυπολογία περί αυτοκρατορίας και ηγεμονίας –καίτοι επικριτής και ο ίδιος της αμερικανικής εξωτε-

ρικής πολιτικής- καθώς θεωρεί ότι η ύπαρξη μιας αυτοκρατορίας συνεπάγεται άμεσο μονοπωλιακό έλεγχο στην οργάνωση και τη χρήση ένοπλης ισχύος, στη διοίκηση και τη λειτουργία της δικαιοσύνης, έλεγχο επί των αγορών και των πωλήσεων, στους όρους και την άδεια άσκησης του εμπορίου τα οποία, όπως επισημαίνει, δεν διαθέτουν οι Ηνωμένες Πολιτείες. Κατά τη γνώμη του ο όρος αυτοκρατορία μπορεί να ταυτιστεί με τον όρο ηγεμονία, όμως αυτό που αποκαλείται αμερικανική αυτοκρατορία έχει μέχρι σήμερα προτιμήσει την έμμεση από την άμεση διακυβέρνηση και την άτυπη από την επίσημη αυτοκρατορία. Στην πραγματικότητα, η αμερικανική ηγεμονία στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου θα μπορούσε να ερμηνευθεί καλύτερα ως μια 'αυτοκρατορία από πρόκληση' (Ferguson 2007: 29-41).

Τα τελευταία χρόνια η εννοιολογική διαπραγμάτευση της έννοιας του 'ηγεμονισμού' έχει βρει πρόσφορο έδαφος στο επίπεδο των διατλαντικών σχέσεων (Muenkler 2007: 245-254) παρό το γεγονός ότι στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία ο όρος 'διατλαντικές σχέσεις' δεν έχει αποκτήσει ακόμη σαφή εννοιολογική υπόσταση.

Στη σύγκριση Ευρώπης και ΗΠΑ, τίθεται, επομένως, εξ αντικειμένου ένα σημαντικό εννοιολογικό πρόβλημα το οποίο συνίσταται στο γεγονός ότι, ενώ στην περίπτωση των ΗΠΑ πραγματευόμαστε τη διεθνοπολιτική συμπεριφορά ενός κράτους, στην περίπτωση της Ευρώπης πραγματευόμαστε έναν χώρο όπου η ενότητα και η διαφορετικότητα συνυπάρχουν ιστορικά και σήμερα σε όλα τα επίπεδα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Αναφέρεται, δηλαδή, στη σχέση μεταξύ, από τη μια μεριά, μιας συμπαγούς χώρας -των ΗΠΑ- με εδραιωμένο και διακριτό πολιτικό σύστημα και, από την άλλη, διαφόρων κρατών της ευρωπαϊκής ηπείρου τα οποία αποτέλεσαν διακριτές μονάδες του διεθνούς συστήματος ισχύος στους προηγούμενους αιώνες και κάποια από αυτά είτε συνεργατικά, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είτε αυτόνομα μετεξελίχθηκαν κατά περίπτωση σε ανταγωνιστικούς προς τις ΗΠΑ διεθνοπολιτικούς δρώντες.

Ακόμη και για την περίοδο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μέχρι σήμερα, αφ' ης στιγμής δηλαδή τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη συνασπίστηκαν και έθεσαν εαυτούς σε διαδικασία οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης, πάλι δεν μπορούμε να αναφερόμαστε σε μια ενιαία διεθνοπολιτική οντότητα. Η διστακτικότητα των κρατών που συμμετείχαν στη διαδικασία

ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης να εκχωρήσουν αρμοδιότητες σχετικές με την άμυνα στα υπερεθνικά όργανα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων είναι εκείνη που ευθύνεται για τη μη μετεξέλιξη, μέχρι σήμερα, της ΕΟΚ-Ε.Ε. σε έναν αυτόνομο δρώντα του διεθνούς συστήματος.

Αυτό τυπολογικό σχήμα είναι αναγκασμένο να ακολουθήσει και το παρόν άρθρο, καθώς μια περιπτωσιολογική και επιμεριστική διαπραγμάτευση κρατών της ευρωπαϊκής ηπείρου θα υπερέβαινε κατά πολύ τα δεδομένα όρια της εδώ ανάλυσης. Δεδομένων αυτών των δυσχερειών, θα επιχειρηθεί να γίνει εντοπισμός κοινών στοιχείων ανάμεσα στην εξωτερική συμπεριφορά των ευρωπαϊκών κρατών που μπορούν στοιχειοθετήσουν μια ενιαία οντότητα στις διεθνείς σχέσεις και, κατ' επέκταση, ένα ενιαίο αντικείμενο ανάλυσης στο γενικότερο ζήτημα της ηγεμονικής αντιπαράθεσης με τις ΗΠΑ.

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι οι διατλαντικές σχέσεις σήμερα αναφέρονται καταρχήν σε ένα συμμαχικό και εταιρικό μοντέλο συνεργασίας. Οι περισσότερες χώρες της Ευρώπης είναι μέλη της βορειοατλαντικής συμμαχίας, ενός αμυντικού οργανισμού με συγκεκριμένο πολιτικο-κοινωνικό αξιακό υπόβαθρο [value community] από το οποίο, σύμφωνα με το καταστατικό του, απορρέουν οι στόχοι του. Σε οικονομικό επίπεδο η αλληλεξάρτηση Ευρώπης και ΗΠΑ είναι ακόμα πιο στενή. Συνολικά η Ευρωπαϊκή Ένωση [Ε.Ε.] και οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν εμπορικές συναλλαγές της τάξης των 3 τρις δολαρίων ετησίως. Το διμερές εμπόριο αντιπροσωπεύει το 40% του παγκοσμίου εμπορίου ενώ από τις οικονομικές σχέσεις μεταξύ τους εξαρτώνται 14 εκατομμύρια θέσεις εργασίας (Krell 2003: 25-26).

Από την άλλη πλευρά, τα τελευταία χρόνια Ευρωπαίοι και Αμερικανοί διαγκωνίζονται σε μια σειρά από ζητήματα στο πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, από το ζήτημα της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων μέχρι τη φύση του πολέμου εναντίον της τρομοκρατίας και τις μονομερείς επιλογές της Ουάσιγκτον σε διάφορα ζητήματα της διεθνούς πολιτικής. Είναι, επίσης, ευρέως γνωστό ότι οι δύο πλευρές ενεπλάκησαν τα τελευταία χρόνια σε αδιάκοπους και ιδιαίτερα σκληρούς εμπορικούς πολέμους με αφορμή δασμολογικά τείχη στις μεταξύ τους εμπορικές ανταλλαγές, την εξαγορά επιχειρήσεων, τα μεταλλαγμένα και τις επιδοτήσεις σε ορισμένα προϊόντα (χάλυβα). Σύμφωνα δε με μια δημοσκόπηση που διενεργήθηκε το 2003 σε

Ευρώπη και Αμερική, περίπου το 80% των ερωτηθέντων και από τις δύο πλευρές (83% στην Ευρώπη και 79% στις Ηνωμένες Πολιτείες) απάντησαν ότι υφίστανται μεγάλες διαφορές στο κοινωνικό και πολιτιστικό αξιακό σύστημα που χαρακτηρίζει τις κοινωνίες στις δύο πλευρές του Ατλαντικού (www.transatlantictrends.org).

Αλλά και με επίσημο πλέον τρόπο οι Αμερικανοί, όπως αυτό διατυπώνεται επίσημα σε έκθεση του Λευκού Οίκου για την Εθνική Στρατηγική Ασφάλειας (National Security Strategy for the US, 2002), αντιλαμβάνονται τις ΗΠΑ ως μια υπερδύναμη η οποία δεν είναι διατεθειμένη στο άμεσο προσεχές διάστημα να επιτρέψει σε άλλη δύναμη να αναπτυχθεί σε ανάλογο προς τις ΗΠΑ μέγεθος (αναφέρεται στον Heisbourg 2005: 3).

Στην Ελλάδα, ευρέως διαδεδομένη είναι η άποψη ότι η προβληματική πολιτική εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέτρεψε τη σύνθεση της πολιτικής ενότητας με την εθνική ετερότητα και συνακόλουθα τον σχηματισμό κοινής ευρωπαϊκής συνείδησης και επέβαλε την υποταγή της στο παγκοσμιοποιημένο ηγεμονικό μοντέλο των ΗΠΑ (βλ., ενδεικτικά, Λυμπερόπουλος 2005).

Μια διαφορετική αλλά επίσης αρκετά μανιχαϊστική προσέγγιση υιοθετεί και η νεομαρξιστική θεώρηση των διεθνών σχέσεων. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη οι όποιες διαφορές που αναφύονται κατά καιρούς μεταξύ Ευρώπης και Αμερικής είναι στην ουσία διαφορές μεταξύ ομοιοστατικών καπιταλιστικών δυνάμεων για ηγεμονικό έλεγχο του παγκόσμιου οικονομικού γίγνεσθαι. Βάσει του συγκεκριμένου ερμηνευτικού σχήματος, οι καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις ποτέ δεν περιορίστηκαν στα κρατικά σύνορα, γι' αυτό η θεώρηση του καπιταλιστικού κόσμου ως το άθροισμα διακριτών εθνικών κοινωνιών αποτελεί παρανόησή του (Holloway 2006: 43-44).

Αντίθετα, κατά τη νεορεαλιστική θεώρηση των διατλαντικών σχέσεων, όλες οι επιμέρους υφιστάμενες αντιθέσεις δεν εξηγούνται από μια διαφορετική προσέγγιση της λειτουργίας του διεθνούς συστήματος, αλλά από έναν ανταγωνισμό ισχύος που διεξάγεται στη βάση της 'έξουσίας και αντεξουσίας', σύμφωνα με την κλασική θέση του Kenneth Waltz (1979). Βασικό πεδίο ανάλυσης της προσέγγισης του νεορεαλισμού είναι οι δομές ασφάλειας που, στην περίπτωση των Ευρωπαίων, εκφράζονται μέσα από ανάλυση των συστημικών παραμέτρων της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Άμυνας και Α-

σφάλειας [ΕΠΑΑ]. Η συγκεκριμένη σχολή σκέψης (Hyde-Price 2006: 217-234) ερμηνεύει την ανάπτυξη της ΕΠΑΑ ως μια απορρέουσα λειτουργία αλλαγών του διεθνούς συστήματος και δομικής κατανομής ισχύος [structural distribution of power]. Οι πρόσφατες μεταβολές ισχύος στο διεθνές σύστημα προκάλεσαν έναν μονοπολικό κόσμο και μια πολυπολική Ευρώπη. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η εξωτερική πολιτική της χρησιμοποιούνται από τα συνιστώντα κράτη-μέλη ως ένα συλλογικό εργαλείο άσκησης πολιτικής. Η Ε.Ε. υποκαθιστά, δηλαδή, με το συλλογικό εργαλείο πολιτικής που προσφέρει την αδυναμία διαμόρφωσης μιας ανάλογης προς τις ΗΠΑ μονοπολικής πολιτικής συνδυάζοντας ανάλογα με την περίπτωση συμπεριφορές που προσιδιάζουν σε σκληρή ή σε ήπια δύναμη. Υπό το πρίσμα αυτό, το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση επιδεικνύει στο διεθνές σύστημα ένα φιλειρηνικό προφίλ που εμπεριέχει τον σεβασμό του διεθνούς δικαίου και την επιθυμία για αρμονική συνύπαρξη μεταξύ των κρατών αποτελεί μια συγκεκριμενοποιημένη ενδοηγεμονική αντιπαράθεση.

Άλλοι μελετητές παρομοιάζουν τις σύγχρονες διατλαντικές σχέσεις ως μια συμβιωτική σχέση ανάλογη με αυτή μεταξύ αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων (Bender 2003: 255-260). Πρόκειται για μια παρομοίωση που είχε κάνει ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Henry Kissinger κατά τη διάρκεια της πετρελαϊκής κρίσης του 1973, όταν οι ευρωπαίοι σύμμαχοι ήθελαν να ξεκινήσουν δικές τους διαπραγματεύσεις με τον ΟΠΕΚ. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η ελευθερία του μικρότερου (των Ευρωπαίων) διασφαλίζεται από την ισχύ του ισχυρότερου (των ΗΠΑ). Οι Ρωμαίοι αντέγραψαν την κουλτούρα των αρχαίων Ελλήνων αλλά αντιμετώπισαν με περιφρόνηση την πολιτική τους οργάνωση πράγμα που προκάλεσε τον πολιτικό κατακερματισμό και συνακόλουθα την αποδυνάμωση της ισχύος τους.

Όπως οι Ρωμαίοι οικειοποιήθηκαν, σύμφωνα με τον Bender, μαζικά τα πνευματικά επιτεύγματα των Ελλήνων, οι Αμερικανοί εισήγαγαν και μιμήθηκαν αρχικά ευρωπαϊκά πολιτιστικά πρότυπα προτού οι αμερικανικές παραλλαγές αυτού του πολιτισμού διαδοθούν στον υπόλοιπο κόσμο. Όπως οι Έλληνες απέναντι στους Ρωμαίους, έτσι και οι Ευρωπαίοι διατήρησαν την αίσθηση της πολιτισμικής ανωτερότητας απέναντι στους Αμερικανούς. Όπως οι Ρωμαίοι απέναντι στους Έλληνες, έτσι και οι Αμερικανοί, έχοντας συνείδηση της ισχύος τους, διατήρησαν την αίσθηση ανωτερότητας απέναντι στους Ευρωπαίους.

Η σχέση στρατιωτικής υπεροχής της Ρώμης απέναντι στην Αρχαία Ελλάδα αντικατοπτρίζεται και στη σχέση 'υποτέλειας' των Ευρωπαίων προς τους Αμερικανούς στον αμυντικό τομέα. Η άποψη του Bender για την αυτοκρατορία διαφοροποιείται, ωστόσο, από τις αντιλήψεις άλλων αναλυτών όπως οι Hardt, Negri, Wallerstein και Holloway. Χωρίς να το επιδιώκει, ο Bender υιοθετεί βασικές θέσεις του πολιτικού ρεαλισμού στην απόπειρά του να ερμηνεύσει την οικοδόμηση του αμερικανικού *imperium*. Τόσο οι Ευρωπαίοι όσο και οι Αμερικανοί δημιούργησαν αυτοκρατορικού τύπου συστήματα σταδιακά μέσα από την ανάγκη να επεκτείνουν την κυριαρχία τους σε ολοένα και μεγαλύτερες, ολοένα και περισσότερες σφαίρες επιρροής, αγνοώντας νόμους και κανόνες που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως προσκόμματα σε αυτή την εξέλιξη. Υπό την έννοια αυτή, η μετεξέλιξη των ΗΠΑ σε παγκόσμιο δρώνα -η οποία επιταχύνθηκε από τους δύο παγκοσμίους πολέμους που ξεκίνησαν από την Ευρώπη και στους οποίους οι Αμερικανοί αναμίχθηκαν μετά από πολλές παλινωδίες- και η συνακόλουθη μονοπολική συμπεριφορά τους στο διεθνές σύστημα οφείλει να τύχει ερμηνείας στη βάση μιας λογικής διατήρησης και αναπαραγωγής της εξουσίας με αυτόνομη δομή και λειτουργία.

Ιστορική διαδρομή των διατλαντικών σχέσεων

Αν και η αμερικανική ιστορία αποτελεί στην ουσία προέκταση της ευρωπαϊκής,⁵ η ιστορική και πολιτιστική παράδοση των Αμερικανών από εκεί και πέρα ακολούθησε μια πορεία σημαντικά διαφοροποιημένη από εκείνη της Ευρώπης. Σύμφωνα με μελετητές της αμερικανικής ιστορίας (Βερέμης 2003: 13-26), ειδοποιός διαφορά της αμερικανικής πολιτικής παράδοσης από την ευρωπαϊκή συνιστά η απουσία φεουδαρχίας και η συνακόλουθη αμφισβήτησή της που γέννησε τις γνωστές αστικές επαναστάσεις στην Ευρώπη.

Στην Αμερική, αντίθετα, επικράτησε εύκολα ο φιλελευθερισμός ως μοναδική και κυρίαρχη ιδεολογία διαμορφώνοντας μια βασική συνιστώσα της πολιτικοϊδεολογικής ταυτότητας της βορειοαμερικανικής ηπείρου. Μια άλλη, επίσης βασική πτυχή της αμερικανικής εθνικής ταυτότητας, κροέρχεται από την πουριτανική παράδοση που μετανάστευσε επίσης από την Ευρώπη στον Νέο Κόσμο, στη Γη της Επαγγελίας, και εμπέδωσε την έννοια της αποστολής περί ηθικής καθοδήγησης του υπόλοιπου κόσμου (Fischer

2005: 122-123). Τα δύο αυτά αξιακά πρότυπα διαμόρφωσαν στους επόμενους αιώνες και τη διεθνοπολιτική φυσιογνωμία των ΗΠΑ. Από το πρώτο πηγάζει η ιδεαλιστική παράδοση του Wilson και του Roosevelt, από το δεύτερο η ηθική σταυροφορία του Ψυχρού Πολέμου και των νεοσυντηρητικών η οποία ρέπει (κατά άλλους, ταυτίζεται) προς τον ηγεμονισμό. Αυτή η δισυπόστατη εθνική φυσιογνωμία των ΗΠΑ έμελλε να αποτελέσει βαρόμετρο για τη στάση των Αμερικανών απέναντι στους Ευρωπαίους και για τη πορεία διατλαντικών σχέσεων στους επόμενους αιώνες.

Σταθμός, όχι μόνο για τις διατλαντικές σχέσεις, αλλά και για ολόκληρη την ιστορική εξέλιξη του διεθνούς συστήματος συνιστά η ανάδυση του ευρωπαϊκού συστήματος ισχύος που διαμόρφωσαν η συνθήκη ειρήνης της Βεσφαλίας (1648) και οι συνθήκες της Ουτρέχτης (1713-1714). Το σύστημα ισορροπίας δυνάμεων που δημιουργήθηκε τότε καθιέρωνε, από τη μία μεριά, ένα αντιηγεμονικό σύστημα, αφού επέβαλλε μια κατανομή ισχύος σε πέντε ή έξι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις αποτρέποντας την ανάδειξη μιας ισχυρότερης των άλλων. Η αποτελεσματικότητά του διαφάνηκε στους ναπολεόντειους πολέμους που ανέτρεψαν το ηγεμονικό πείραμα του Βοναπάρτη το οποίο ήταν ταυτόχρονα και αντιηγεμονικό –καθώς στρεφόταν ενάντια στη διάρθρωση του κόσμου από την Ιερή Συμμαχία–, επαναφέροντας την προγενέστερη ισορροπία δυνάμεων, επικυρωμένη αυτή τη φορά από τη συνθήκη της Βιέννης (1815).

Από την άλλη πλευρά, το σύστημα αυτό επέφερε την πρωτοκαθεδρία στη διαμόρφωση των παγκόσμιων υποθέσεων στην Ευρώπη, όχι επειδή της επέτρεψε να λειτουργήσει ηγεμονικά, με συνασπισμένο τρόπο, απέναντι στα άλλα μέρη του κόσμου, αλλά επειδή ευρωπαϊκές δυνάμεις ήταν εκείνες που από τότε και μέχρι το 1945 επιχειρούσαν να ρυθμίσουν τις τύχες του κόσμου. Χρησιμοποιώντας ως κύρια μέσα τη διπλωματία και τον πόλεμο, επιζήτησαν είτε να διατηρήσουν μια μορφή ‘τάξης’ στο διακρατικό σύστημα διολισθαίνοντας, σύμφωνα με τον ορισμό του Bull (2001: 271-276), σε ηγεμονικές συμπεριφορές είτε να την ανατρέψουν και να επιβάλουν μια νέα που θα εξυπηρετούσε καλύτερα τις στενές επιδιώξεις τους. Πρόκειται για περίοδο στην οποία τα ευρωπαϊκά κράτη αποπειράθηκαν δια μέσου της αποικιοκρατικής τους εξάπλωσης να επιβάλουν με ηγεμονικό τρόπο τις πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές τους δομές στον υπόλοιπο κόσμο, προσπαθώντας όχι μόνο να επιβιώσουν στο ανταγωνιστικό διακρατικό

σύστημα, κατά την προτροπή του Hobbes, αλλά και να θέσουν τους όρους λειτουργίας του (Watson 2006: 351-376).

Την ίδια περίπου περίοδο, στην άλλη μεριά του Ατλαντικού, οι ΗΠΑ εισέρχονταν σε μια πορεία μάλλον συμβατή προς τις ιδεαλιστικές διακηρύξεις του Kant. Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας τους από τη Μεγάλη Βρετανία και η σταδιακή ίδρυση της ομοσπονδιακής δημοκρατίας τους θεωρείται ως γνήσια αντιαυτοκρατορική πράξη προς τη βρετανική ισχύ. Δεδομένου ότι οι αυτοκρατορίες τείνουν προς τη μονομερή πολιτική αξιώνοντας, κατά κανόνα, ηγεμονική αποκλειστικότητα στη διαχείριση των παγκόσμιων ή των περιφερειακών υποθέσεων, ενώ η πολυμερής πολιτική συνδέεται με έναν πολυπολικό κόσμο κρατών, η ίδρυση και μόνο των ΗΠΑ που συνοδεύτηκε από το πιο φιλελεύθερο μέχρι τότε σύνταγμα στη νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία, συνιστά μετουσίωση στην πράξη της καντιανής θεώρησης.

Ο ίδιος ο Kant, μελετώντας τις ιστορικές εξελίξεις στην Αγγλία και τη Γαλλία τον 17ο και τον 18ο αιώνα, οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι το πρότυπο κρατικής και διεθνούς οργάνωσης που επικρατούσε στην Ευρώπη προκαλούσε πολεμικές έριδες και ωθούσε τα κράτη προς μια αποικιοκρατική συμπεριφορά. Αντίθετα, οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν μπορέσει, χάρη στο σύνταγμά τους, να δημιουργήσουν ρυθμιστικά πλαίσια συνύπαρξης που σέβονταν την αυτονομία των πολιτειών και εδραίωναν την ειρήνη και την πρόοδο (Dustdar 2007: 470-471).

Σύμφωνα με την κλασική αμερικανική πρόσληψη περί του ιστορικού πεπρωμένου του αμερικανικού έθνους, αυτές οι ιδεαλιστικές απαρχές διέπουν ολόκληρη την αμερικανική εξωτερική πολιτική. Πρόκειται, βέβαια, για εκδήλωση του ιδιότυπου και δυσπρόστατου αμερικανικού ιδεαλισμού, για τον οποίο έγινε ήδη λόγος, και ο οποίος εμπεριέχει σαφή στοιχεία πολιτικού ρεαλισμού και, ενίοτε, ηγεμονισμού. Ο αμερικανικός ιδεαλισμός μπορεί να εμφανίζεται με τη μορφή του απομονωτισμού και της περιχαράκωσης από τον υπόλοιπο 'ανήθικο' κόσμο, όπως έγινε στον Μεσοπόλεμο. Μπορεί, ωστόσο, να έχει και τη μορφή της ανάμιξης στο εσωτερικό άλλων κρατών και της σταυροφορίας. Η δεύτερη εκδοχή του παρεμβατισμού, η οποία μέχρι και τους νεοσυντηρητικούς υπήρξε βασικό αίτημα των αμερικανών προοδευτικών, έχει συνήθως ευγενείς στόχους: τη διάδοση, για παράδειγμα, στον υπόλοιπο κόσμο ηθικών κατά βάση στόχων, όπως τα δη-

μοκρατικά ιδεώδη ή τη σωτηρία από τυραννικά καθεστώτα (Junker 2003: 7-14, 26-50).

Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και το δόγμα Monroe, στην πρόωμη φάση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, τον 19^ο αιώνα, αλλά και η ανάμιξη των Αμερικανών στον Α΄ και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο για την αποτροπή του πρωσικού милитарισμού στην πρώτη περίπτωση και του γερμανικού ολοκληρωτισμού στη δεύτερη. Παρά το ιδεαλιστικό περίγραμμα αυτών των επιλογών της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, η ιστορία των διεθνών σχέσεων έχει δείξει ότι σε αυτές ενυπήρχαν πάντοτε συγκεκριμένοι γεωπολιτικοί υπολογισμοί ισχύος. Τέτοιος κλασικός γεωπολιτικός φόβος ήταν η επικράτηση ενός μονοπολικού συστήματος ισχύος στην ευρασιατική ήπειρο (του γερμανικού, στη δεδομένη περίπτωση) με καταλυτικές τις γεωστρατηγικές επιπτώσεις στο παγκόσμιο σύστημα ισχύος, όπως έχουν επισημάνει οι κλασικές αναλύσεις των Mackinder και Spykman.

Η περίοδος που αρχίζει μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο συνδέεται με μια πολύ σημαντική διαφοροποίηση στο μέχρι τότε υφιστάμενο πλέγμα ισχύος ανάμεσα στις δύο ακτές του Ατλαντικού. Η εξουθένωση που προκάλεσε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η διαδικασία αποαποικιοποίησης οδήγησαν στην περιθωριοποίηση της Ευρώπης και την ανάδειξη δύο ηγεμονικών πόλων ισχύος στο διεθνές σύστημα. Ευρωπαίοι και Αμερικανοί αποφάσισαν τότε να προσδώσουν μόνιμο και θεσμικό χαρακτήρα στη συμμαχική τους σχέση διαμορφώνοντας την ευρωατλαντική συμμαχία και έναν, σύμφωνα με τις διακηρύξεις και το καταστατικό του NATO, ενιαίο δρώμενο στο διεθνές σύστημα ισχύος. Από αυτόν τον ιδεαλιστικά ενδεδυμένο σκοπό υπεράσπισης ενός ενιαίου μοντέλου αξιών ενάντια στο σοβιετικό πολιτικοοικονομικό μοντέλο που είχε αρχίσει να επιβάλλεται δια της βίας σε όλη την ανατολική Ευρώπη και τον φόβο αναβίωσης του γερμανικού милитарισμού γεννήθηκε η ευρωατλαντική συμμαχία (Aron 1977: 9-22).

Τα έτη 1945-1947, οι ΗΠΑ νομοτελειακά 'παράσύρθηκαν' (Παπασωτηρίου 2002: 36-37) σε ανάμιξη στις υποθέσεις του ανατολικού ημισφαιρίου καθώς διέβλεψαν ότι, μετά την καταστροφή της Ιαπωνίας και της Γερμανίας και την ταυτόχρονη αποδυνάμωση της Βρετανίας και της Γαλλίας, δεν θα υπήρχε πλέον αντίβαρο στη σοβιετική ισχύ εντός της Ευρώπης και της Ασίας. Οι Αμερικανοί αναγκάστηκαν λοιπόν να επιφέρουν τη μεγαλύτερη από καταβολής τους τροποποίηση στις διεθνείς τους σχέσεις και να αναλά-

βουν παγκόσμιες ευθύνες, φοβούμενοι ότι όλα τα κέντρα ισχύος του ανατολικού ημισφαιρίου θα περιέρχονταν σταδιακά υπό τον έλεγχο της Σοβιετικής Ένωσης με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια συγκέντρωση ισχύος ικανή να απειλήσει τα ζωτικά αμερικανικά συμφέροντα στο δυτικό ημισφαίριο. Μέχρι τότε, η αμερικανική εξωτερική πολιτική έστρεφε πρόσκαιρα τον προσανατολισμό της στη μία ή την άλλη ήπειρο ανάλογα με τις περιστάσεις. Από το 1945 και μετά η αμερικανική εξωτερική πολιτική έγινε οικουμενική.

Αρχικά, η κατεύθυνση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής στον μεταπολεμικό κόσμο και κυρίως στην Ευρώπη έλαβε οικουμενικό χαρακτήρα. Καταρχάς, προσέβλεπε σε μια ανάσχεση [containment] του κομμουνισμού σύμφωνα με τον όρο που καθιέρωσε στην ιστορία των διεθνών σχέσεων ο George Kennan το 1947. Η ανάμιξη στις ευρωπαϊκές και ασιατικές υποθέσεις είχε όμως και τον χαρακτήρα της ιδεολογικής σταυροφορίας, ώστε να 'προσηλυτισθεί' η υπόλοιπη ανθρωπότητα στις φιλελεύθερες αμερικανικές αρχές και αξίες.

Καταλυτική προϋπόθεση γι' αυτό ήταν η απόφαση των ΗΠΑ να δεσμευτούν μακροπρόθεσμα στη διαδικασία ρύθμισης των υποθέσεων της Ευρώπης. Αφ' ης στιγμής παγιώθηκε ένα ψυχροπολεμικό κλίμα στις σχέσεις Μόσχας-Ουάσιγκτον, οι ΗΠΑ βρέθηκαν αναγκασμένες να αναζητήσουν έναν σύμμαχο στη Γηραιά Ήπειρο που θα τους επέτρεπε να ικανοποιήσουν σε μόνιμη βάση τις αρχέγονες γεωπολιτικές τους βλέψεις στην Ευρασία.

Στις πρώτες δεκαετίες μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο φάνηκε να δικαιώνεται η ρεαλιστική ερμηνεία των διεθνών στρατιωτικών οργανισμών, η οποία έλκει την προέλευσή της και από τις θεωρητικές παραδοχές του Hobbes, μόνο που τώρα οι ρόλοι είχαν αντιστραφεί. Σύμφωνα με αυτήν, τα μικρότερα κράτη -στην προκειμένη περίπτωση τα καθημαγμένα από τον πόλεμο κράτη της ευρωπαϊκής ηπείρου- εντάσσονται σε έναν συνασπισμό στον οποίο ηγείται μια ισχυρή και συνήθως ηγεμονική δύναμη -στην προκειμένη περίπτωση οι νικητές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι ΗΠΑ. Προσαρμόζουν, έτσι, τη διεθνή συμπεριφορά τους στην πολιτική της ηγεμονικής δύναμης, προκειμένου να προφυλαχθούν από την υπέρμετρη αύξηση της ισχύος μιας άλλης δύναμης. Κάθε είδους συμμαχία οφείλει έτσι να επιτυγχάνεται στο επίπεδο της συνεννόησης με την ηγεμονική δύναμη του χώρου αυτού και μόνο αφού επιτευχθεί συνεργασία με τον κυρίαρχο παρά-

γοντα στο γεωπολιτικό πλαίσιο που αυτός δεσπάζει, καθίσταται δυνατή η συνεργασία μεταξύ των υπολοίπων δυνάμεων της συμμαχίας και εξωσυμμαχικών δυνάμεων (Mearsheimer 2001: 140-145).

Στο υπό διαμόρφωση πλέγμα ισχύος στο δυτικό ημισφαίριο, τα ευρωπαϊκά κράτη παραχώρησαν οικειοθελώς τον κύριο ρόλο στις ΗΠΑ. Στην καθημαγμένη από τον πόλεμο Ευρώπη, οι δύο μεγάλες δυνάμεις που απέμειναν, παρότι μετρούσαν και αυτές τις πληγές τους, ήταν η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία. Η Μεγάλη Βρετανία, ορμώμενη από την ιστορική, εθνική στρατηγική της σχέση με τις Ηνωμένες Πολιτείες, επιδίωξε με συνέπεια έναν ιδιαίτερο, προνομιακό ρόλο στη διατλαντική σύνδεση Ευρώπης-Αμερικής. Ενώ λοιπόν η Μεγάλη Βρετανία στο δίλημμα μεταξύ Ευρώπης και Αμερικής προέκρινε με σαφήνεια και επιμονή τη δεύτερη, η Γαλλία υιοθέτησε, από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και μετά, αυτόνομη πολιτική. Παρά τις προσπάθειες της γαλλικής ηγεσίας να διασφαλίσει την αυτονομία και την ανεξαρτησία της εξωτερικής της πολιτικής απέναντι στις ΗΠΑ, το ευρωατλαντικό σύστημα ισχύος οικοδομήθηκε στη βάση μιας άνευ όρων διατλαντικής σχέσης μεταξύ Ευρώπης και ΗΠΑ.

Η κλιμάκωση του Ψυχρού Πολέμου, παρά τις κατά καιρούς κρίσεις συνοχής της ευρωατλαντικής συμμαχίας, όπως με την κρίση του Σουέζ το 1956, την απόσυρση της Γαλλίας από το NATO στα μέσα της δεκαετίας του 1960 και την εγκατάσταση των ευρωπυρηνών στην Ευρώπη στις αρχές της δεκαετίας του 1980, κατέστησε σαφές ότι η αναστροφή των ηγεμονικών ρόλων στο διεθνές σύστημα ισχύος από το 1945 και μετά ήταν δεδομένη. Τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης, εκόντα άκοντα προστατευμένα από τις ΗΠΑ στον τομέα της ασφάλειας, χωρίς τις αποικίες που τα δίχαζαν τους προηγούμενους αιώνες, μπόρεσαν να επιδοθούν με πιο αποτελεσματικό τρόπο στην εσωτερική τους αναδιοργάνωση, να αναπτύξουν μορφές διεθνικής συνεργασίας σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο και να εγκολπωθούν, έτσι, σε αντίθεση με τη μέχρι τότε πρακτική τους, τις αρχές της πολυμέρειας στη διαχείριση των διεθνών πραγμάτων ως δομικό στοιχείο της διεθνοπολιτικής ταυτότητάς τους. Πραγματώνοντας, ως έναν βαθμό, τις ιδέες του Kant για συνεργατικές σχέσεις μεταξύ των κρατών της ηπείρου, τα ευρωπαϊκά κράτη παραμέρισαν τους στείρους εθνικισμούς, μεταβιβάζοντας σταδιακά ένα τεράστιο σύνολο κυριαρχικών εξουσιών και

ρυθμιστικών αρμοδιοτήτων σε υπερεθνικά όργανα με καθημερινό όμως και δημοκρατικό έλεγχο από τους εταίρους της ενοποίησης.

Παρόλο, επομένως, που η Ευρωπαϊκή Κοινότητα/Ευρωπαϊκή Ένωση συμπεριέλαβε στους κόλπους της παραδοσιακές ηγεμονικές δυνάμεις, η ίδια δεν ανέπτυξε ηγεμονική συμπεριφορά. Αυτό δεν οφείλεται μόνον στο ότι ο πυλώνας της εξωτερικής πολιτικής και της άμυνας διαμορφώθηκε αργά και διστακτικά, από τη δεκαετία του 1990 και μετά, παραμένοντας ακόμη και σήμερα καχεκτικός, αλλά πολύ περισσότερο επειδή το ευρωπαϊκό εγχείρημα είναι, πρώτα απ' όλα, μια υπέρβαση του αποικιοκρατικού και ηγεμονικού παρελθόντος της Ευρώπης και όλων όσων αυτό συνεπαγόταν. Η περίοδος αυτή είναι η απαρχή της εσωστρέφειας των ευρωπαϊκών κρατών. Οι πιο πολλές αποφάσεις αποαποικιοποίησης των οργάνων του ΟΗΕ από τη δεκαετία του 1960 και μετά αφορούν ευρωπαϊκές χώρες. Σε αυτή την εξέλιξη συνέβαλλαν και οι ΗΠΑ οι οποίες, μετά το 1945, επιδίωκαν τη δημιουργία μιας ανοικτής διεθνούς τάξης για το εμπόριο και την οικονομική ανάπτυξη, ικανή συνθήκη της οποίας ήταν η αποδόμηση των αυτοκρατοριών που βασιζόνταν σε έθνη-κράτη.⁶ Τα ευρωπαϊκά κράτη εισήλθαν, εν ολίγοις, σε μια αντίθετη από αυτή των ΗΠΑ πορεία που διατηρήθηκε καθόλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου.

Μεταψυχροπολεμική εποχή

Το μεταψυχροπολεμικό σύστημα δυνάμεων παρουσιάστηκε, ως γνωστόν, ριζικά διαφοροποιημένο σε σχέση με τη διπολική αρχιτεκτονική της ψυχροπολεμικής περιόδου. Η προσωρινή έκλειψη του σοβιετικού πόλου εξουσίας διαμόρφωσε τις προϋποθέσεις για μια μονοπολική διάρθρωση στο διεθνές σύστημα ισχύος, αφού η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν μπόρεσε να αναδειχθεί σε αυτόνομο δρώντα στο σύστημα αυτό, παρά τη δυναμική που της προσέδωσε η Συνθήκη του Μάαστριχτ. Οι Αμερικανοί, από την άλλη, έκριναν ότι η Ευρώπη δεν είχε πλέον τη στρατηγική σημασία της ψυχροπολεμικής περιόδου (Rees 1993: 8-10) και έπαψαν να λαμβάνουν υπόψη τους τις ευαισθησίες των ευρωπαίων συμμάχων τους στη διαχείριση των προβλημάτων του μεταψυχροπολεμικού κόσμου, διολισθαίνοντας σε μια ολοένα και πιο αυτόνομη πορεία στην εξωτερική τους πολιτική που απείχε όλο και λιγότερο από το να χαρακτηριστεί αλαζονική.

Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης Clinton, η διολίσθηση της Ουάσιγκτον στην κατεύθυνση της μονομερούς διαχείρισης των παγκόσμιων πραγμάτων διατηρούνταν ακόμη σε ανεκτό επίπεδο. Έχοντας εκπαιδευτικές και πολιτισμικές παραστάσεις από την Ευρώπη, ο Clinton επιδίωξε σε διάφορα επίπεδα (ακόμη και στο επίπεδο της διαμόρφωσης μιας νέας κεντροαριστεράς) τον διάλογο με τους Ευρωπαίους και τη μερική έστω συγκατάθεσή τους στη συλλογική επίλυση ορισμένων βασικών προβλημάτων της διεθνούς κοινωνίας. Μια τέτοια περίπτωση συνιστούσε το Διατλαντικό Πρόγραμμα Εργασίας και Κοινής Δράσης που συνομολογήθηκε στη συνάντηση κορυφής Ε.Ε.-ΗΠΑ τον Δεκέμβριο του 1995 προκειμένου να αντιμετωπιστούν στο πλαίσιο μιας σφαιρικής σχέσης που εκτεινόταν σε 150 τομείς δράσης διάφορα προβλήματα της διεθνούς κοινωνίας, όπως η παγκόσμια ασφάλεια, η ανεξέλεγκτη παγκοσμιοποίηση, η επέκταση του εμπορίου, η καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος, η καταπολέμηση της φτώχειας, ζητήματα ενέργειας κ.ά.

Οι ΗΠΑ, αδιαμφισβήτητοι νικητές του Ψυχρού Πολέμου, φάνηκαν προς στιγμή να αμφιταλαντεύονται ανάμεσα σε μια χομπσιανού και μια καντιανού τύπου οικουμενική συμπεριφορά όσο, εκ των πραγμάτων, δεν διαφαινόταν κάποια απειλή για τη μονοκρατορία τους. Καθώς, ωστόσο, άρχισαν να αναφύονται σταδιακά και άλλοι παίκτες στη διεθνή σκακιέρα (Ε.Ε., Ρωσία επί Πούτιν, Κίνα κ.ά.), υπέκυψαν στις αδυσώπητες αναγκαιότητες διατήρησης της ηγεμονικής τους θέσης που με κόπο, μετά από μια εξουθενωτική ψυχροπολεμική αντιπαράθεση, είχαν κατακτήσει λίγο νωρίτερα.

Η ανάληψη της εξουσίας από την κυβέρνηση Bush το 2001 αναίρεσε τα όποια επιτεύγματα στον διατλαντικό διάλογο. Επιδεικνύοντας μια ιδιαίτερα αλαζονική στάση σε πολλά κρίσιμα ζητήματα των διατλαντικών σχέσεων, οι νεοσυστηρητικοί αποκάλυψαν περίτρανα τον άναρχο χαρακτήρα του διεθνούς συστήματος. Το κλασικότερο παράδειγμα αποτελεί η περιφρόνηση προς τους διεθνείς θεσμούς (ΟΗΕ) και τις διεθνείς συνθήκες, όπως τη συνθήκη για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο –που μάλιστα είχε υπογράψει η κυβέρνηση Clinton– από το οποίο η Ουάσιγκτον εξασφάλισε μέσω των διμερών συμφωνιών ετεροδικία και ασυλία των αμερικανών στρατιωτών. Άλλα χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η συνθήκη για τη βιοποικιλότητα, το πρωτόκολλο του Κιότο, η σύμβαση της Οτάβας για την κατα-

στροφή των αποθεμάτων ναρκών κατά προσωπικού, η συνθήκη για την απαγόρευση παιδικής εργασίας, η συνθήκη ABM του 1972 για τον περιορισμό των εξοπλισμών, η προώθηση της αντιπυραυλικής ομπρέλας κ.λπ. (Chomsky 2000: 1-3).

Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου και την εξαγγελία του διαρκούς πολέμου εναντίον της τρομοκρατίας αναδύθηκε στον οικονομικό και εμπορικό ανταγωνισμό ένα πρόσθετο σημείο τριβής, το οποίο αντανάκλα μια γενικότερη φιλοσοφία για τη διάρθρωση της σύγχρονου διεθνούς συστήματος. Η απειλή της τρομοκρατίας έθεσε ως γνωστόν σε συναγερμό την αμερικανική κοινωνία νομιμοποιώντας ηθικά ενέργειες και μέτρα που χαρακτηρίζουν καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, όπως η μαζική χρήση μεθόδων παρακολούθησης πολιτών, η παραβίαση της συνθήκης της Γενεύης για τα δικαιώματα των φυλακισμένων και η περιφρόνηση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Το πιο επώδυνο, ίσως από αυτά, είναι η χρήση των λεγόμενων προληπτικών χτυπημάτων [preemptive action] εναντίον χωρών ή μη κρατικών ένοπλων ομάδων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν εν δυνάμει εστίες ασύμμετρων απειλών για την εθνική ασφάλεια των ΗΠΑ.

Πέρα από το γεγονός ότι σε μια εποχή απόλυτης τρομοκρατίας (για την αμερικανική κοινωνία) ή οικουμενικής τρομοκρατίας, κατά τη φράση του Todd (2003: 41), τέτοιες ενέργειες μπορεί να φαντάζουν για τον μέσο πολίτη δικαιολογημένες στη λογική της κατοχύρωσης της ασφάλειας, νομιμοποιητικά ως προς αυτές λειτουργεί και η πίστη της αμερικανικής κοινωνίας στο ηθικό δέον του ιστορικού τους ρόλου το οποίο σήμερα, μετά την κατάρρευση της 'Αυτοκρατορίας του Κακού' της Σοβιετικής Ένωσης, είναι ενισχυμένο όσο ποτέ. Τα ευρωπαϊκά κράτη υιοθετούν, εντούτοις, μια πιο μετριοπαθή στάση στο ζήτημα του χαρακτηρισμού κρατών ως παρίες (τα περίφημα *rogue states*) καθώς προσπαθούν εδώ και χρόνια να δημιουργήσουν εμπορικές γέφυρες με τις συγκεκριμένες χώρες (Schmidt 2000: 66-75 και Campbell 2000: 803-812).

Οι προϋποθέσεις εγκαθίδρυσης μιας ισότιμης ευρωατλαντικής σχέσης και μιας πολυμερούς ρύθμισης των παγκόσμιων προβλημάτων οι οποίες δειλά-δειλά αναδείχτηκαν με τη συμφωνία του Διατλαντικού Προγράμματος Εργασίας και Κοινής Δράσης, του 1995, υποχώρησαν έτσι άρδην τα επόμενα χρόνια και ιδίως μετά το 2001. Η επιλεκτική συναίνεση της προεδρίας Clinton στις διάφορες προσπάθειες οργάνωσης του άναρχου διε-

θνούς συστήματος άρχισε να εγκαταλείπεται σταδιακά, σηματοδοτώντας την πλήρη απομάκρυνση των Αμερικανών από κάθε έννοια πολυμερούς δράσης.

Όπως σημειώνει ο Joschka Fischer, πρώην υπουργός Εξωτερικών της Γερμανίας και ένας από τους συντελεστές της μεγαλύτερης μέχρι τώρα κρίσης στις διατλαντικές σχέσεις που εκδηλώθηκε με αφορμή τον πόλεμο του Ιράκ, στο βιβλίο του που κυκλοφόρησε λίγο πριν εγκαταλείψει τον υπουργικό θώκο, η 11^η Σεπτεμβρίου μεταμόρφωσε τις ΗΠΑ από μια συντηρητική σε μια επαναστατική παγκόσμια δύναμη που θέλησε να αλλάξει συθέμελα τον παγκόσμιο συσχετισμό ισχύος. Σε αυτό περίπου το χρονικό σημείο οι προσλαμβάνουσες Ευρωπαίων και Αμερικανών για τη λειτουργία του διεθνούς συστήματος που είχαν προσδιορίσει ως ομονοούσα δύναμη τη συγκρότηση του ευρωατλαντικού συστήματος ασφαλείας, άρχισαν να αποκλίνουν σε τέτοιο βαθμό ώστε κανείς να μπορεί να κάνει λόγο για μια διαμάχη μεταξύ Kant και Hobbes.

Βασικό σημείο διαφοροποίησης υπήρξε για τον Fischer η στάση απέναντι στους κανόνες και τους θεσμούς της διεθνούς κοινωνίας. Ο σεβασμός απέναντι σε αυτούς που επιδεικνύουν οι Ευρωπαίοι συνιστά έναν φόρο τιμής στον Kant, η περιφρόνηση, αντιθέτως, προς αυτούς από την πλευρά των Αμερικανών αποτελεί μια μετουσίωση του αναρχικού κόσμου του Hobbes (Fischer 2005: 125 και 136-137).

Κατά κάποιους άλλους αναλυτές (Leggewie 2003: 87-111), αυτή η στροφή στον μονομερισμό και τον ηγεμονισμό καταλύει ολόκληρο το πλέγμα ισορροπιών του μεταπολεμικού διεθνούς συστήματος, χάριν του οποίου διαμορφώθηκαν, έστω και υπό την απειλή του πυρηνικού τρόμου, συνθήκες γενικευμένης ειρήνης. Στην ίδια λογική, ηγεμονικές συμπεριφορές αυτού του είδους είναι πολύ χειρότερες και από το διπολικό σύστημα της ψυχροπολεμικής αντιπαράθεσης, αφού οδηγούν με βεβαιότητα στην οικοδόμηση *imperium* που η ανθρωπότητα έχει να βιώσει από την αρχαιότητα.

Το αξιακό υπόβαθρο των διατλαντικών σχέσεων

Το ερώτημα που τίθεται στο σημείο αυτό είναι κατά πόσον η εναλλαγή ρόλων μεταξύ του χομπσιανού και του καντιανού μοντέλου οργάνωσης του διεθνούς συστήματος ήταν και είναι αποτέλεσμα ιστορικών εξελίξεων ή αποτέλεσμα διαφορετικών αξιακών προτύπων στις δύο άκρες του Ατλα-

ντικού, το οποίο σφυρηλατήθηκε με τον χρόνο και συμβάλλει σήμερα στη διαμόρφωση συγκεκριμένων προσλαμβανουσών για τον χαρακτήρα του διεθνούς συστήματος και τη θέση κάθε έθνους-κράτους σε αυτό.

Οι διαμετρικά αντίθετες εμπειρίες που έχουν Ευρωπαίοι και Αμερικανοί από τον πόλεμο και την κατάσταση των τεταμένων διεθνών σχέσεων, όπως αυτές που βίωσε ο κόσμος την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, έχουν διαδραματίσει αναμφισβήτητα αποφασιστικό ρόλο στο επίπεδο αυτό. Οι Αμερικανοί, αδιαφιλονίκητοι νικητές και του Β' Παγκοσμίου και του Ψυχρού Πολέμου, εξήλθαν από τις δύο αυτές κρίσεις του διεθνούς συστήματος με ανυψωμένο ηθικό, τεράστιο κύρος και ισχυρή οικονομία και, πάνω απ' όλα, αποκόμισαν από την έκβαση των δύο αυτών αντιπαραθέσεων την ακλόνητη πίστη στο ηθικό δέον του ιστορικού τους ρόλου. Αποκόμισαν, δηλαδή την πεποίθηση ότι διαφύλαξαν με τρόπο ηρωικό τις σημαντικότερες κατακτήσεις του δυτικού πολιτισμού. Στο επίπεδο του συσχετισμού ισχύος, η αντιπαράθεση με τη Σοβιετική Ένωση που διεξήχθη υπό το κράτος της διεκδίκησης αποκλειστικότητας στον τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας, κληροδότησε επίσης μια αίσθηση υπεροχής και πίστης στο ηθικό δέον της παγκόσμιας πρωτοκαθεδρίας (Krumm 2005: 184-195, Krause 2003: 6-14).

Οι Ευρωπαίοι, αντίθετα, είτε από ανάγκη –κατά μία ρεαλιστική ερμηνεία– είτε από επιλογή –κατά μία φιλελεύθερη αντίληψη– επέλεξαν να οργανώσουν τη δράση τους σε ένα συλλογικό πλαίσιο που ξεκίνησε με την ΕΟΚ και μετασχηματίστηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ένα μοναδικό θεσμικό φαινόμενο στην ανθρώπινη ιστορία, πραγμάτωση για πολλούς του καντιανού μοντέλου της συνεργασίας των ευρωπαϊκών εθνών. Παρόλο που η Ε.Ε. δεν απορρόφησε τους λεγόμενους τομείς υψηλής κυριαρχίας που αφορούν την άμυνα και την εξωτερική πολιτική, εδραίωσε, εντούτοις, ένα συνεργατικό πλαίσιο λειτουργίας το οποίο βοήθησε τους Ευρωπαίους να υπερκεράσουν τις αποικιοκρατικές και ηγεμονικές τους παραδόσεις που τους οδήγησαν, μεταξύ άλλων, και στη χρεοκοπία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και να υιοθετήσουν ένα καντιανού τύπου μοντέλο διαχείρισης των παγκόσμιων υποθέσεων.

Τα ευρωπαϊκά κράτη θα αργήσουν ακόμη πάρα πολύ να υπερβούν το ψυχικό άλγος που τους κληροδότησε ο τελευταίος πόλεμος και τα πολυάριθμα σύνδρομα ανασφάλειας και εχθρότητας που τους επισώρευσε η ψυχοπολεμική πολιτική διαίρεση της Ευρώπης. Ο Ψυχρός Πόλεμος θυμίζει

στους Ευρωπαίους πρώτα απ' όλα την αποτυχία τους να αναπτύξουν μια συλλογική άμυνα ή να συμπήξουν, όπως πρότειναν πολλοί μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ένα νέο ομοσπονδιακού τύπου ευρωπαϊκό πολιτειακό σύστημα που θα απέτρεπε την αμερικανική παρεμβατική πολιτική.

Για τους λόγους αυτούς, τα ευρωπαϊκά κράτη επένδυσαν στον αφοπλισμό και στην πολιτική του 'χτισίματος γεφυρών με την Ανατολή' η οποία εκφράστηκε πλήρως με τα ανατολικά ανοίγματα του de Gaulle, την Ostpolitik του Willy Brandt και την πολιτική συμφιλίωσης της Ευρώπης. Ιδιαίτερα η πολιτική της Βόννης επί καγκελαρίας Brandt είναι καθοριστικής σημασίας για την κατανόηση των παραπάνω, καθώς η Γερμανία επένδυσε σε μια πολιτική ξέχωρη από την αντιπαράθεση Ανατολής-Δύσης, παρά το γεγονός ότι τελούσε καθόλη αυτή την περίοδο υπό την απόλυτη κηδεμονία των ΗΠΑ.

Ο Brandt ήταν ο πρώτος που έθεσε τόσο εμφαντικά το ζήτημα της διαπλοκής της παγκόσμιας ασφάλειας, της καταπολέμησης της φτώχειας και του σεβασμού της ιδέας της ισότητας, εισάγοντας μια νέα διάσταση στην ηγεμονική αντιπαράθεση του Ψυχρού Πολέμου. Ενταγμένος σε μια γενιά ευρωπαίων πολιτικών που διαμορφώθηκαν μέσα από τις τραγικές εμπειρίες του 20ου αιώνα, προώθησε τη Χάρτα των Ηνωμένων Εθνών και την Καθολική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ως πρόεδρος της Επιτροπής Βορρά-Νότου [Brandt-Report] εισήγαγε έννοιες όπως παγκόσμια διακυβέρνηση [global governance] και παγκοσμιοποίηση της διπλωματικής, ανθρωπιστικής και οικονομικής προληπτικής επέμβασης, πολύ πριν αυτές καθιερωθούν στο ακαδημαϊκό και δημοσιογραφικό λεξιλόγιο, οραματιζόμενος μια παγκόσμια πολιτική οντότητα που θα απορροφούσε τις αρμοδιότητες του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, της Παγκόσμιας Τράπεζας και των άλλων παγκόσμιων οικονομικών οργανισμών (Carlsson 2000: 47-61).

Για την ηπειρωτική Ευρώπη, το ζήτημα της χρήσης βίας απέναντι σε ένα άλλο κράτος, μετά από αιώνες αποικιοκρατίας και αποκαλύπτης επέμβασης στα εσωτερικά άλλων κρατών και μετά από δύο καταστροφικούς πολέμους, έχει απονομιμοποιηθεί ιστορικά και αποχαρκτηριστεί ηθικά. Η εμπειρία των ατέρμονων και βασανιστικών διαπραγματεύσεων στην προσπάθεια οικοδόμησης μιας ευρωπαϊκής ενότητας έχει εγκαθιδρύσει στη συλλογική συνείδηση την αρχή της διαπραγμάτευσης ως ύψιστη στρατηγι-

κή προτεραιότητα. Πρόκειται για την αρχή που έχει οδηγήσει πάμπολλες φορές τους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων της κοινότητας σε παράλυση και χαρακτηριστική αργοπορία. Πρόκειται, ωστόσο, και για την αρχή χάρις στην οποία αντιμετωπίστηκαν αποτελεσματικά οι καταστροφικοί ευρωπαϊκοί εθνικισμοί και επιτεύχθηκε η μακροβιότερη μέχρι τώρα περίοδος ειρήνης στη Γηραιά Ήπειρο (Nye 2003: 40-46).

Υπ' αυτό το πρίσμα μπορεί να εξηγηθεί γιατί όροι όπως 'άξονας του κακού' και 'κράτη-παρίες' προκαλούν αλλεργία σε μεγάλο κομμάτι των ευρωπαϊκών κοινωνιών οι οποίες έζησαν, για 40 περίπου χρόνια, με τον φόβο ενός πυρηνικού ολοκαυτώματος που μοιραία θα ξεσπούσε επάνω τους. Είναι, επομένως, παραπάνω από αυτονόητο η έννοια που προσδιορίζει μάλλον τη σύγχρονη διεθνή στάση της Ευρώπης να προεγγίζει περισσότερο μια καντιανού τύπου τακτική της 'σταδιακής ενσωμάτωσης' του 'άλλου' σε ένα κοινό σύστημα κανόνων με στόχο τον ιδεολογικό αφοπλισμό του ριζοσπαστικού Ισλάμ παρά τον προληπτικό πόλεμο που παραπέμπει ως σύλληψη στην πρωτόλεια μακιαβελλική και χομπσιανή ιδέα της δυσπιστίας απέναντι στα ανθρώπινα ένστικτα.

Για τους Αμερικανούς, αντίθετα, τους νικητές του Ψυχρού Πολέμου και της αδυσώπητης ψυχροπολεμικής αντιπαράθεσης μεταξύ 'του απόλυτου καλού και του απόλυτου κακού', αυτό συνιστά ένα θεμελιώδες λάθος αντιμετώπισης των νέων ασύμμετρων απειλών. Η ενσωμάτωση δικτατόρων και ανελεύθερων κρατών στην παγκόσμια κοινότητα των λαών υπονομεύει, σε μια αντιστροφή του παραπάνω ευρωπαϊκού επιχειρήματος, τη δύναμη και τη συνοχή των φιλελεύθερων και των δημοκρατικών αξιών που δομούν ή πρέπει να δομούν την παγκόσμια τάξη, κάτι που συνδέεται άρρηκτα με τη συλλογική πεποίθηση της αμερικανικής κοινωνίας ότι οι δημοκρατικές αξίες συνιστούν αμερικανική μοναδικότητα (Chomsky 2000: 124-155).

Πέρα από τις διαφορές στη συλλογική μνήμη κάθε κοινωνίας, πολλοί αναλυτές πιστεύουν ότι αυτές οι θεμελιώδεις διαφορές στις κοσμοθεωρίες και τις κοσμοαντιλήψεις μεταξύ των περισσότερων ευρωπαϊκών κρατών και των ΗΠΑ ανάγονται σε αξιακά πρότυπα που έχουν διαμορφωθεί σε εποχές πολύ πρωιμότερες του ψυχροπολεμικού παρελθόντος.

Ο μύθος καταρχάς της αμερικανικής μοναδικότητας και της επαναστατικής παρθενογένεσης της δημοκρατίας που εντοπίζεται σήμερα στην πεποίθηση πως οι Αμερικανοί μπορούν να μεταφυτεύσουν τη δημοκρατία

παντού –όπως έγινε στην Ευρώπη μετά το 1945 και το 1989– παραγνωρίζει το πολιτικό παρελθόν της Αμερικής. Αν οι Αμερικανοί είχαν συνειδητοποιήσει πως η δημοκρατία τους είναι απόρροια της ευρωπαϊκής και χρονολογείται τουλάχιστον από την εποχή της Magna Carta, ίσως επιδείκνυναν περισσότερη αυτοσυγκράτηση στην προσπάθειά τους να την επιβάλουν σε περιοχές που έχουν διαφορετικές ιστορικές παραδόσεις.

Αν και Ευρωπαίοι και Αμερικανοί είναι εξίσου απότοκοι του Διαφωτισμού, οι πολίτες στις δύο πλευρές του Ατλαντικού αντιλαμβάνονται με τρόπο διαμετρικά αντίθετο ζητήματα που ανακινήθηκαν στην εξελεγκτική πορεία του δυτικού πολιτισμού, όπως η θρησκεία, ο ρόλος του έθνους και του κράτους, η αντιμετώπιση των κρατουμένων, η θανατική καταδίκη, η αντιμετώπιση μη συμβατών με τα εθνικά συμφέροντα καθεστώτων, η χρήση του πολέμου κ.ά. (Gnesotto 2003: 21-42).

Η σύγχρονη Ευρώπη κυριαρχείται κατά το μάλλον ήττον από τις αξίες του αγνωστικισμού, τόσο σε επίπεδο λειτουργίας του κράτους και της κοινωνίας, όσο και σε επίπεδο ερμηνείας της διεθνούς πραγματικότητας. Αντίθετα, η ερμηνεία του κόσμου με θρησκευτικά κριτήρια είναι κάτι που ενδημεί σε πολλές αναλύσεις αμερικανών διανοητών με πιο γνωστή εκείνη του Huntington (1996). Οι ευρωπαϊκοί οικισμοί του 17ου και του 18ου αιώνα στην αμερικανική ήπειρο δημιουργήθηκαν σε μεγάλο βαθμό για θρησκευτικούς λόγους. Η θρησκευτικότητα των Αμερικανών εντυπωσίασε σχεδόν κάθε ευρωπαίο επισκέπτη από την εποχή του Tocqueville και, ως γνωστόν, θρησκεία και εθνικισμός τείνουν να συμβαδίζουν. Οι λαοί που είναι πιο θρησκευόμενοι τείνουν επίσης να είναι πιο εθνικιστές.

Οι Αμερικανοί θρησκευούνται σήμερα σε ποσοστό 79%, έχουν θρησκευοποιήσει μεγάλο μέρος των δημόσιων λειτουργιών και δεν διστάζουν να αντιμετωπίζουν με φανατισμό συμπεριφορές που αντιβαίνουν τα θρησκευτικά δόγματα (εκτρώσεις, ομοφυλοφιλία κ.ά.). Επηρεασμένοι κατά βάση από την καλβινιστική παράδοση, αποδέχονται κατά κανόνα τις κοινωνικές αντιθέσεις ως φυσική κατάσταση της καπιταλιστικής κοινωνίας, καθώς επίσης και τη θανατική ποινή αλλά και τον πόλεμο που εξαγνίζεται ως πράξη όταν υπηρετεί έναν ύψιστο σκοπό, όπως το γκρέμισμα μιας τυραννίας και την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δυτικού τύπου.

Οι Ευρωπαίοι από την άλλη, τρέφουν γενικά λόγω των τραυματικών βιωμάτων τους μια απέχθεια προς τον πόλεμο και ιδιαίτερα τον προληπτι-

κό, ενώ θεωρούν αδιανόητη τη θανατική καταδίκη. Με πρωτεργάτες τους Γάλλους, έχουν δρομολογήσει εδώ και αιώνες την εκκοσμίκευση και τον χωρισμό εκκλησίας και κράτους, τον οποίο εμβαθύνουν βαθμιαία θεσμοθετώντας διαρκώς κανόνες που κατοχυρώνουν την ουσιαστική ανεξιθρησκία και την ελευθερία από κάθε θρησκευτική μεροληψία δράση. Μια σειρά δημοσκοπήσεων μέτρησε την έκταση της θρησκευτικής πίστης σε δεκαεπτά χώρες, που τις βαθμολόγησε με ένα δείκτη θρησκευτικότητας: οι ΗΠΑ ήρθαν πρώτες με διαφορά από τις ευρωπαϊκές χώρες, από τις οποίες μόνο η Ιρλανδία, η Πολωνία και η Ιταλία παρουσιάζουν κάποιο αξιοσημείωτο δείκτη θρησκευτικότητας.⁷

Η θρησκεία εξακολουθεί να είναι ιδιαίτερα πολιτικοποιημένη στις ΗΠΑ (Καιρίδης 2008: 143-157). Οι πολιτικοί, με ελάχιστες εξαιρέσεις, είθισται να διακηρύττουν την πίστη τους στον Ιησού Χριστό, ενώ οι αμιγώς χριστιανικοί θρησκευτικοί πολιτικοί σχηματισμοί στην Ευρώπη, τα χριστιανοδημοκρατικά κόμματα, αν και αναγνωρίζουν στο καταστατικό τους τη θρησκεία ως δομικό στοιχείο της ιδεολογικής τους ταυτότητας, αποδέχονται μια απολύτως εκκοσμιευμένη έκδοση της θρησκευτικής πίστης.

Η αμερικανική κοινωνία μπορεί, κατά συνέπεια, πιο εύκολα από μια ευρωπαϊκή να προσεγγίσει με θρησκευτικούς όρους έναν πόλεμο, ο οποίος μπορεί να περιβληθεί με το επικάλυμμα σταυροφορίας για την υπεράσπιση της δημοκρατίας και της ελευθερίας από τη βαρβαρότητα. Η υπεράσπιση αυτών των αξιών, επομένως, μπορεί κατά μία μεσσιανική έννοια να αποκτήσει ταυτόσημο περιεχόμενο με την προάσπιση της εδαφικής ακεραιότητας και της εθνικής κυριαρχίας του αμερικανικού κράτους και να δικαιολογήσει ενέργειες εις βάρος του διεθνούς δικαίου. Χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η απαίτηση εξαίρεσης των αμερικανών στρατιωτών από τη δικαιοδοσία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου την οποία η Ουάσιγκτον κατοχύρωσε θεσμικά με διμερείς συμφωνίες με διάφορες χώρες, προσφέροντας ως αντάλλαγμα στρατιωτική βοήθεια.

Η μη αναγνώριση από την 'Παλαιά Ευρώπη' αυτής της 'αδήρητης αναγκαιότητας' όχι μόνο προσάπτει στους Ευρωπαίους τη μομφή της απάθειας απέναντι στα θεμελιώδη εθνικά δίκαια ενός συμμάχου, αλλά πολύ περισσότερο προσδίδει το στίγμα της περιφρόνησης των θεμελιωδών δυτικών αξιών και εν γένει του δυτικού πολιτισμού, του οποίου θεματοφύλακας είναι οι ΗΠΑ. Αυτός είναι ίσως και ο βασικότερος λόγος της απέχθειας των

Αμερικανών απέναντι σε συνθήκες και διεθνείς οργανισμούς (Perle 2003: 53-56).

Αντίθετα, η Ευρωπαϊκή Ένωση, σε βερμπαλιστικό τουλάχιστον επίπεδο, επιμένει εμφαντικά στον κυρίαρχο ρόλο των διεθνών οργανισμών στο διακρατικό σύστημα του 21^{ου} αιώνα. Στις 12 Δεκεμβρίου 2003, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο υιοθέτησε για πρώτη φορά στην ιστορία του ένα κείμενο αρχών για μια ενιαία ευρωπαϊκή στρατηγική ασφάλειας με τίτλο 'Μια ασφαλής Ευρώπη σ' έναν καλύτερο κόσμο', το οποίο εκφράζει, σε επίπεδο διακηρύξεων τουλάχιστον, τη φιλοσοφία της Ε.Ε. ως δρώντα της διεθνούς κοινωνίας για την πολιτική αρχιτεκτονική των σύγχρονου κόσμου. Στο κείμενο αυτό διατυπώνονται οι στρατηγικές προτεραιότητες της Ένωσης στον σύγχρονο μεταβαλλόμενο κόσμο και αναφέρεται ρητά ότι

ένας από τους ακρογωνιαίους λίθους του διεθνούς μας συστήματος είναι η διατλαντική σχέση η οποία δεν εξυπηρετεί μόνο το διμερές μας συμφέρον παρά ενισχύει και όλη τη διεθνή κοινότητα.

Παράλληλα, ωστόσο, σημειώνεται ότι

η ασφάλεια και η ευημερία μας εξαρτώνται ολοένα και περισσότερο από ένα αποτελεσματικό πολυμερές σύστημα. [...] Είμαστε ακλόνητα προσηλωμένοι στην υποστήριξη και την ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου. [...] Θεμελιώδες πλαίσιο των διεθνών σχέσεων είναι ο χάρτης του ΟΗΕ (European Council, 'A secure Europe in a better world. The European Security Strategy', 12/12/03).

Όταν προσεγγίζει κανείς τον διεθνοπολιτικό λόγο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τις επίμονες αναφορές στην πολυμέρεια στη διαχείριση των διεθνών υποθέσεων και την έμφαση στον ρόλο του διεθνούς δικαίου, αναδεικνύονται σε θεωρητικό επίπεδο διαφορές που παραπέμπουν στην πρωτόλεια αντιπαράθεση μεταξύ Hobbes και Kant με τους Ευρωπαίους να διεκδικούν έναν ρόλο που προσιδιάζει περισσότερο στο καντιανό πρότυπο διεθνούς οργάνωσης.

Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα όπου μπορεί να τεθεί σε δοκιμασία η παραπάνω θεωρητική διαπίστωση είναι το πεδίο της Μέσης Ανατολής, όπου η διατλαντική συμμαχία απέδειξε ότι δεν συμπεριφέρεται με ομοιογενή τρόπο αναφορικά με τις πρακτικές 'εκδημοκρατισμού και ειρηνευσης'. Ενώ οι Αμερικανοί αντιμετωπίζουν με καχυποψία και εχθρότητα όσες χώρες ανθίστανται στη δημοκρατία δυτικού τύπου, όπως για παράδειγμα το Ιράν, οι Ευρωπαίοι προσπαθούν να ευνοήσουν τις προοδευτικές, μεταρ-

ρυθμιστικές δυνάμεις στις χώρες αυτές στο πλαίσιο μιας αμοιβαίας κατανόησης της πολιτισμικής και κοινωνικής ετερότητας.

Ο τρόπος με τον οποίο Ευρωπαίοι και Αμερικανοί διαρθρώνουν τη διανομοπολιτική δράση τους στην πολύπαθη αυτή περιοχή αντανακλά, σύμφωνα με διάφορους αναλυτές, μια άλλη αξιακή διαφορά που σχετίζεται με το περιεχόμενο της σύγχρονης δυτικής δημοκρατίας. Στη συνάντηση των οκτώ πλουσιότερων χωρών [G8] τον Ιούνιο του 2004, για παράδειγμα, οι συμμετέχουσες χώρες προκειμένου να προσφέρουν την αιτούμενη από τους Αμερικανούς υποστήριξη για την πολιτική τους στο Ιράκ, ζήτησαν ως αντάλλαγμα τη συναίνεση της Ουάσιγκτον στη πρόταση του Fischer για τη δημιουργία ενός 'Forum για το μέλλον' στη Μέση Ανατολή, με στόχο τη σταδιακή, μέσω επιμέρους κοινωνικών και πολιτισμικών παρεμβάσεων, προώθηση της δημοκρατίας στην περιοχή.

Οι αλλαγές των καθεστώτων (όπως στο Ιράκ) θεωρούνται, σύμφωνα με τις αντιλήψεις περί ηγεμονίας που διατυπώνουν επικριτές της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, αυτοκρατορική αποστολή διότι θέτουν ως προϋπόθεση την άποψη ότι τα συμφέροντα της αυτοκρατορίας υπερέχουν της κυριαρχίας ενός κράτους. Η ευρωπαϊκή προσέγγιση –στον βαθμό που δεν υποκρύπτει μια υποκριτική στάση– φαίνεται να έχει πιο μακροπρόθεσμο ορίζοντα και προβλέπει μια μεταβατική φάση. Η αμερικανική, αντίθετα, εκπορεύεται από μια λογική αμεσότητας. Για τους Αμερικανούς, το σχέδιο αυτό συνιστά μια αποφασιστική μάχη ενάντια στην τρομοκρατία, στην οποία πρέπει να προσχωρήσουν –με τους αμερικανικούς όμως όρους αντιμετώπισής της– και όσα κράτη ενδέχεται, δυνητικά τουλάχιστον, να αποτελέσουν πεδίο εκδήλωσης ή προετοιμασίας τρομοκρατικών δραστηριοτήτων. Τυχόν άρνηση συνεργασίας θα μπορούσε να επιφέρει αντίποινα, όπως στην περίπτωση της Συρίας που έχει τεθεί τα τελευταία χρόνια στη λίστα με τα κράτη παρίες 'ως χώρα που υποθάλπει την τρομοκρατία' (Ortega 2003: 147-168).

Για τους Ευρωπαίους, αντίθετα, το σχέδιο για την επίτευξη σταθερότητας και ειρήνευσης στη Μέση Ανατολή συνιστά, σε επίπεδο διακηρύξεων τουλάχιστον, ένα σημαντικό βήμα προς τη σταθεροποίηση και την εδραίωση της χρηστής διακυβέρνησης και την ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών στην περιοχή (Perthes 2004: 683-694).

Σε αυτή την εκδοχή αντιπαράβάλλεται, βεβαίως, η εκδοχή του πολιτικού ρεαλισμού, βάσει του οποίου δομείται, όπως ήδη έχει αναφερθεί, μια συγκεκριμένη προσέγγιση των διατλαντικών σχέσεων. Σύμφωνα με αυτό το πρίσμα, τόσο η στρατηγική ασφάλειας της Ένωσης όσο και η διαφορετική προσέγγιση των Ευρωπαίων στις διάφορες εστίες κρίσεων, όπως η Μέση Ανατολή, δεν συνιστούν διαφορές δομικού χαρακτήρα. Δεν είναι, δηλαδή, το αποτέλεσμα διαμετρικά αντίθετων προσλαμβανουσών για τον ρόλο της ισχύος στο σύγχρονο διεθνές σύστημα, αλλά συνιστούν μια συμπεριφορά του τύπου 'την ανάγκην φιλοτιμίας ποιούμεν' που προκύπτει από την καχεκτική εξέλιξη του αμυντικού βραχίονα της Ευρωπαϊκής Ένωσης –παρά τις προόδους που έχουν συντελεστεί στον τομέα αυτό τα τελευταία χρόνια– και την υστέρηση των Ευρωπαίων στον τεχνολογικό τομέα παραγωγής πολεμικού υλικού.

Στην περίπτωση αυτή αίρεται φυσικά το επιχείρημα ότι οι ευρωπαϊκές χώρες υπερέβησαν τις παθογένειες της ίδιας τους της ιστορίας και εγκατέλειψαν την ηγεμονική τους παράδοση για να συμπράξουν στην κολοσσιαία διαδικασία προόδου του ευρωπαϊκού εγχειρήματος και αναδύεται η άποψη ότι λειτούργησαν κατ' αυτόν τον τρόπο μόνο για να υπερβούν τα δύσκολα χρόνια της τεχνολογικής, οικονομικής και αμυντικής αδυναμίας τους που τους εμπόδισαν να εκδηλώσουν τις πραγματικές τους προθέσεις. Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης, το αναλυτικό σχήμα Hobbes versus Kant για Αμερικανούς και Ευρωπαίους αντίστοιχα στη μεταπολεμική εποχή μοιάζει ανεπαρκές και πρέπει μάλλον να αντικατασταθεί από ένα σχήμα διανομής ρόλων ανάμεσα σε θέσει και φύσει υποστηρικτές του Hobbes.

Συμπεράσματα

Επιχειρώντας κανείς να συγκεφαλαιώσει όσα υποστηρίχθηκαν στη μέ-
χει τώρα ανάλυση των διατλαντικών σχέσεων, θα έπρεπε να αναφέρει ότι στο κείμενο αυτό επιλέχθηκε μια διάκριση γύρω από την οργάνωση της διεθνούς κοινωνίας που αντλεί το περιεχόμενο της από την κλασική αντιπαράθεση στην πολιτική σκέψη των νεότερων χρόνων μεταξύ Kant και Hobbes και των δύο διαφορετικών κοσμοθεωρητικών αντιλήψεων που απορρέουν από το φιλοσοφικό τους σύστημα. Από το φιλοσοφικό σύστημα του Kant προέκυψε μια συνεργατική διεθνοπολιτική συμπεριφορά φιλική προς το διεθνές δίκαιο και τους διεθνείς οργανισμούς, από δε την κοσμο-

θεωρία του Hobbes μια συμπεριφορά επιφυλακτική και ανταγωνιστική προς τους άλλους δρώντες του διεθνούς συστήματος που μπορεί εύκολα να εκτραπεί στη μονομέρεια και τον ηγεμονισμό.

Διατρέχοντας την ιστορία των διατλαντικών σχέσεων, μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι πρόκειται για δύο συμπεριφορές που επέδειξαν στο παρελθόν τόσο οι Ευρωπαίοι όσο και οι Αμερικανοί. Οι τελευταίοι, ενώ διαμόρφωσαν το διεθνοπολιτικό τους προφίλ από μια αντιηγεμονική αφετηρία τον 18^ο αιώνα, εξελίχθηκαν σε ηγεμονική δύναμη τους επόμενους αιώνες, ενώ οι ευρωπαϊκές χώρες, αν και έχουν οι περισσότερες ηγεμονικό, αποικιοκρατικό παρελθόν, εισήλθαν σταδιακά και κυρίως μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής κοινότητας σε μια φάση απογαλακτισμού τους από τον εθνικισμό και τον επεκτατισμό. Λόγω των συνεχών πολέμων που έλαβαν χώρα στη Γηραιά Ήπειρο εξαιτίας της σύγκρουσης των ηγεμονικών επιδιώξεων τους, επέλεξαν ή αναγκάστηκαν να επιλέξουν μια συμπεριφορά συγγενή με τις θεωρητικές παραδοχές του Kant. Αυτή η κοσμοϊστορική εξέλιξη και εναλλαγή ρόλων στο διεθνές σύστημα ισχύος δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί ποτέ, αν δεν υποστηριζόταν –και στη μία και την άλλη περίπτωση– από ένα ανάλογο αξιακό υπόβαθρο που σφυρηλατήθηκε ανά τους αιώνες με κοινή αφετηρία για Ευρωπαίους και Αμερικανούς με διαμετρική διαφορετική όμως εξέλιξη.

Σημειώσεις

1. Βλ. την εισαγωγή των Αγγελίδη και Γκιούρα στο Αγγελίδης & Γκιούρας 2005.
2. Πρβλ. την κλασική μετάφραση του *Λεβιάθαν*, από τον Γ. Δημητρακόπουλο, που κυκλοφόρησε το 1989 από τις εκδόσεις Γνώση.
3. Για τις απόψεις του Kant σχετικά με τη διεθνή πολιτική, βλ. τη συλλογή κειμένων που επιμελήθηκε ο Hans Reiss (1971-1990).
4. Βλ., επίσης, το Βόγλης, Λαλιώτου & Παπαθεοδώρου (2006) που κυκλοφόρησε με αφορμή την έκδοση του βιβλίου των Negri & Hardt.
5. Ως γνωστόν, αφετηρία της αμερικανικής ιστορίας αποτελεί η ίδρυση του Τζέιμστάνον, το 1607, του πρώτου μόνιμου οικισμού που ίδρυσαν βρετανοί άποικοι στις ΗΠΑ.
6. Η απώλεια της στρατιωτικής ηγεμονίας της Μ. Βρετανίας υπήρξε απόρροια και των όρων διευθέτησης του βρετανικού χρέους απέναντι στις Ηνωμένες Πολιτείες εξαιτίας των οπίων η πρώτη εξαναγκάστηκε να μετατρέψει τα αποθέματα χρυσού και στερλινών σε δολά-

ρια. Αποστερήθηκε έτσι το βασικότερο οικονομικό πλεονέκτημα της παγκόσμιας ηγεμονίας της, το παγκόσμιο αποθεματικό νόμισμα: βλ. Mann 2006: 314-315.

7. Πρόκειται για συμπεράσματα από έρευνες με τίτλο 'Views of a changing World' που διενεργήθηκαν το 2003 από το Pew Research Center for the People and the Press (βλ. www.pewr-pess.org) και μιας δημοσκόπησης -η οποία καταλήγει σε ανάλογα συμπεράσματα- που διενεργήθηκε επίσης το 2003 και σχολιάζεται στην *International Herald Tribune* (7-3-2004) στο άρθρο 'Separated by Civilizations'.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αγγελίδης, Μ. & Γκιούρας, Θ. (επιμ., μτφρ., εισαγ.) (2005). *Θεωρίες της Πολιτικής και του Κράτους. Hobbes, Locke, Rousseau, Kant, Hegel*, Αθήνα: Σαββάλας-Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.
- Aron, R. (1977). *Plädoyer für das dekadente Europa*, Berlin: Ullstein-Verlag (τίτλος πρωτοτύπου: *Plaidoyer pour l'Europe décadente*).
- Bender, P. (2003). *Weltmacht Amerika. Das Neue Rom*, Stuttgart: Klett-Cotta.
- Bull, H. (2001). *Η Άναρχη Κοινωνία. Μελέτη της Τάξης στην Παγκόσμια Πολιτική*, Αθήνα: Ποιότητα (τίτλος πρωτοτύπου: *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*).
- Βερέμης, Θ. (2003). *ΗΠΑ: από το 1776 έως σήμερα. Η εκδοχή ενός ταξιδιώτη*, Αθήνα: Σιδέρης.
- Βόγλης, Π., Λαλιώτου, Ι. & Παπαθεοδώρου, Γ. (2006). *Ο πειρασμός της αυτοκρατορίας*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Campbell, Ed. (2000). 'Die Europäer haben jede Menge Möglichkeiten, die Welt mitzugestalten', *Blätter für deutsche und internationale Politik* 7: 803-812.
- Carlsson, In. (2000). 'Globale Sicherheit und Global Governance', σε F. Nuscheler (ed.), *Entwicklung und Frieden im 21. Jahrhundert. Zur Wirkungsgeschichte des Bradt-Berichts*, Bonn: Dietz.
- Chomsky, N. (2000). *Rogue States. The Rule of Force in World Affairs*, London: Pluto Press.
- Dustdar, F. (2007). 'Die leitenden Prinzipien der Weltpolitik. Kants Auseinandersetzung mit den drei grundlegenden Friedensentwürfen', *Kant-Studien* 98 Jahrg: 464-472.

- Ferguson, Niall (2007). *Κολοσσός. Η άνοδος και η πτώση της αμερικανικής αυτοκρατορίας*, Αθήνα: Παπαζήσης (τίτλος πρωτοτύπου: *Colossus. The Price of America's Empire*).
- Fischer, J. (2005). *Die Rückkehr der Geschichte*, Köln: Kiepenheuer & Witsch Verlag.
- Gnesotto, N. (2003). 'EU, US: Visions of the World, visions of the other', σε G. Lindstrom (ed.), *Shift or rift. Assessing US-EU Relations after Iraq*, Paris: Institute for Security Studies.
- Hardt, M. & Negri, A. (2002). *Αυτοκρατορία*, Αθήνα: Scripta (τίτλος πρωτοτύπου: *Empire*).
- Heisbourg, F. (2005). 'Von der Atlantischen Allianz zur europäisch-amerikanischen Partnerschaft', *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 38-39: 3-15.
- Holloway, J. (2006). *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*, Αθήνα: Σαββάλας (τίτλος πρωτοτύπου: *Change the World without taking power*).
- Hobbes, Th. (1989). *Λεβιάθαν*, μτφρ. Γ. Δημητρακόπουλος, Αθήνα: Γνώση.
- Huntington, S. (1996/2002). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon & Schuster.
- Hyde-Price, Ad. (2002). 'Continental Drift? Transatlantic Relations in the Twenty-First Century', *Defence Studies*, 2, 2: 1-20.
- Hyde-Price, Ad. (2006). "Normative" power Europe: a realist Critique', *Journal of European Public Policy*, 13, 2: 217-234.
- Junker, D. (2003). *Power and Mission. Was Amerika antreibt*, Freiburg im Breisgau: Herber Verlag.
- Καιριδης, Δ. (2008). *Η αμερικανική εξωτερική πολιτική και η συντηρητική αντεπανάσταση. Ο Μπους, η τρομοκρατία και το Ισλάμ*, Αθήνα: Σιδέρης.
- Kant, I. (1970). *Werke. Zum Ewigen Frieden*. Bd. sechs. Hrsg. von Wilhelm Weischedel Darmstadt: Wiss. Buchges. (στα ελληνικά: μτφρ. Κ. Σαργάντη, επιμ. Γ. Ξηροπαΐδη, εκδ. Πόλις).
- Καπόπουλος, Π. & Λαζαρέτου, Σ. (1995). 'Η δυναμική συμπεριφορά των αμυντικών δαπανών στα πλαίσια της Ατλαντικής Συμμαχίας στον

- Ψυχοπολεμικό και Μεταψυχοπολεμικό Κόσμος', *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 5: 59-80.
- Krause, J. (2003). 'Multilaterale Ordnung oder Hegemonie. Zur transatlantischen Debatte über die weltpolitische Neuordnung', *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B 31-32: 6-14.
- Krell, G. (2003). 'Arroganz der Macht, Arroganz der Ohnmacht. Die Weltordnungspolitik der USA und die transatlantischen Beziehungen', *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B 31-32: 23-30.
- Kennan, G. (1947). 'The Sources of Soviet Conduct', *Foreign Affairs*.
- Krumm, Th. (2005). 'Paradoxie der Supermacht', *Internationale Politik und Gesellschaft*, 4: 184-195.
- Leggewie, Cl. (2003). 'Globalisierung versus Hegemonie. Zur Zukunft der Transatlantischen Beziehungen', *Internationale Politik und Gesellschaft*, 1: 87-111.
- Λυμπερόπουλος, Κ. (2005). *Η Αρπαγή της Ευρώπης. Η Ευρώπη στη σκιά της Πλανητικής Αυτοκρατορίας*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Mann, M., (2006). *Κράτη, Πόλεμος και Καπιταλισμός*, Αθήνα: Κριτική (τίτλος πρωτοτύπου: *States, War and Capitalism - Studies in Political Sociology*).
- Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, The Norton Series in World Politics, New York-London: Norton Company.
- Moravcsik, A.. (1997). 'Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics', *International Organization*, 51, 4: 513-53
- Muenkler, H. (2007). *Imperien. Die Logik der Weltherrschaft- vom Alten Rom bis zu den Vereinigten Staaten*, Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Nye, J. (2003). 'Das Europäische Experiment', σε M. Walzer (ed.), *Europa leidenschaftlich gesucht*, München-Zürich: Piper.
- Ortega, M.(2003). 'The Achilles heel of transatlantic relations', σε G. Lindstrom (ed.), *Shift or rift. Assessing US-EU relations after Iraq*, Paris: Institute for Security Studies.
- Παπασωτηρίου, Χ. (2002). *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική 1945-2002*, Αθήνα: Ποιότητα.
- Perle, R. (2003). 'Undankbare Europäer', σε M. Walzer (ed.), *Europa leidenschaftlich gesucht*, München/Zürich: Piper.

- Perthes, V. (2004). 'Greater Middle East. Geopolitische Grundlinien im Nahen und Mittleren Osten', *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 6: 683-694.
- Rees, W. (ed.) (1993). *International Politics in Europe. The New Agenda*, London and New York: Routledge.
- Reiss, H. (ed.) (1971-1990). *Kant: Political Writings*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Saull, R. (2004). 'On the 'New' American 'Empire'', *Security Dialogue*, 35: 250-253.
- Schmidt, H. (2000). *Die Selbstbehauptung Europas*, Stuttgart-München: Deutsche Verlagsgesellschaft.
- Todd, E. (2003). *Μετά την Αυτοκρατορία*, Αθήνα: Κριτική (τίτλος πρωτοτύπου: *Apres L'Empire*).
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Relations*, Mass: Reading.
- Watson, Ad. (2006). *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας. Μια συγκριτική ιστορική παρουσίαση*, Αθήνα: Ποιότητα. (τίτλος πρωτοτύπου: *The evolution of international society*).
- Zinkin, M. (1993). 'Neo-Colonialism, Today and Tomorrow', *International Relations*, 11: 347-358.